

کارکرد ویژگی‌های امنیت در اقدام‌های پدافند غیرعامل

جعفر حسن پور^۱

ابوالقاسم علیخواه^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۰۶/۱۵

تاریخ تأیید: ۱۳۹۴/۰۷/۲۰

چکیده

حفاظت از دارایی، منافع و ارزش‌ها از مهم‌ترین اولویت‌های هر فرد و جامعه است و درواقع تأمین سطح مطلوبی از این حفاظت را می‌توان امنیت آن به حساب آورد. سابقه نشان می‌دهد که هرگز اقدام‌های عامل برای مقابله با تهدیدهای گفته شده کفایت نکرده و به این علت پدافند غیرعامل برای مقابله با حوادث غیرطبیعی یا ساخته‌ی دست انسان در تمام حوزه‌های زندگی بشری قابل تعریف است. باتوجه به ضرورت انجام اقدام‌های پدافند غیرعامل و مباحث امنیتی، بررسی روابط متقابل این دو حوزه از اهمیت زیادی برخوردار است چرا که نبود و توجه کافی به ویژگی‌های خاص حوزه‌ی امنیت، می‌تواند منجر به نتایج متفاوت و حتی متضاد با اهداف اولیه گردد و خود زمینه ساز ایجاد تهدیدهای دیگری شود. سوال اصلی تحقیق این است که «ویژگی‌های امنیت از چه کارکردهایی در اقدام‌های پدافند غیرعامل برخوردار هستند؟» روش تحقیق به صورت روش موردی-زمینه‌ای است و برای جمع‌آوری اطلاعات از روش جمع‌آوری کتابخانه‌ای و برای اخذ نظر نخبگان (شامل مدیران و کارشناسان شاغل در حوزه‌های مدیریتی، اجرایی و پژوهشی مرتبط با امنیت و پدافند غیرعامل) در مورد یافته‌های پژوهش از ابزار پرسش‌نامه استفاده شده است. یافته‌های پژوهش تأییدکننده فرضیه مبنی بر رابطه تأثیر و تأثر متقابل ویژگی‌های اصلی امنیت (توأم بودن وجوه عینی و ذهنی، نسبی بودن، پیچیدگی و فراگیر بودن) با اقدام‌های پدافند غیرعامل بوده و اغلب به تأیید جامعه نمونه رسید.

واژگان کلیدی: اصول پدافند غیرعامل، ویژگی‌های امنیت، اقدام‌های پدافند غیرعامل.

۱. دانشجوی دکتری رشته تهدیدات امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی، نویسنده مسئول، رایانامه: (jafarhassanpour@yahoo.com)

۲. کارشناسی ارشد مدیریت دفاعی دانشکده فرماندهی و ستاد آجا، رایانامه: (Alikhah.ab68@gmail.com)

مقدمه

کلوزویتز^۱ معتقد است «هر عصر شیوه‌های جنگی مخصوص به خود را داشته است. بنابراین هر عصری، تئوری جنگ خاص خود را خواهد داشت و کسانی که در پی درک جنگ هستند، پیش از بررسی دقیق جزئیات امر، باید نظری هوشیارانه به ویژگی‌های عمده هر دوره مشخص داشته باشند» (تافلر، ۱۳۸۵: ۱۱۷) و «امروزه ارتش‌های مدرن جهان در تعاریف خود از وضعیت ایده‌آل در صحنه جنگ، دستیابی به وضعیت تسلط تمام عیار^۲ را به‌عنوان یک هدف اساسی تلقی می‌کنند» (ترکمن سرابی، ۱۳۸۲: ۵). نگاهی اجمالی به ابعاد و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر مفاهیمی مانند امنیت، تهدید و پدافند در شرایط کنونی، نشان می‌دهد که در جهان امروز، تهدیدهایی که علیه سطوح مختلف امنیت مطرح هستند و نیازمندی اقدام‌های پدافندی در مقابل آن‌ها، تفاوت‌های ماهوی با ادوار گذشته دارد و درک ویژگی‌های کنونی امنیت، تهدید و پدافند (اعم از پدافندعامل یا پدافند غیرعامل) نیازی غیرقابل اجتناب برای دستیابی به تسلط تمام عیار بر صحنه مبارزه است.

در شرایطی که فضا همراه با زمین، دریا و هوا، به‌عنوان بعد چهارم قدرت محیطی مطرح شده است، شبکه جهانی اینترنت به‌طور تقریبی در تمام نقاط جهان گسترش یافته و شبکه‌ای جهان‌شمول ایجاد نموده است. دامنه تهدیدهای مطرح، علیه امنیت کشورها در حوزه‌های غیرنظامی گاهی بسیار فراتر از تهدیدهای نظامی منجر به خطر افتادن امنیت ملی کشورها می‌گردند. بازیگران غیردولتی مانند شبکه القاعده، گروه‌های تروریستی و ... امنیت جوامع و امنیت ملی کشورها را با چالش‌های جدی مواجه می‌سازند. بنابراین نیاز به درک بهتر محیط، بیشتر نمود پیدا می‌کند زیرا فقدان اطلاعات و آگاهی لازم از هر محیط و موضوعی موجب اتکای صرف به ذهنیت‌ها و برداشت‌های ناقص و گاه نادرست از بازیگران، متغیرها و مؤلفه‌های مؤثر و در نتیجه افزایش غفلت و اشتباه‌های محاسباتی در برآوردها و اقدام‌ها خواهد شد.

۱. ژنرال کارل فون کلوزویتز (Clausewitz) (۱۷۸۰ - ۱۸۳۱) متفکر و فرمانده برجسته آلمانی است که آثارش در مورد جنگ سرچشمه نظریات راهبردی در علم نظامی بوده و از ارزش بالایی برخوردار هستند.

درحالی که به‌طور اساسی نباید با واقعیت جنگید بلکه باید آن‌را تحلیل، درک یا اصلاح نمود (مورگنتا، ۱۳۷۴: ۷۵) و بهره‌مند نبودن از آگاهی و اطلاعات موردنیاز و ضروری موجب اتکاء به ذهنیت‌ها خواهد گردید و چون محیط عینی صحنه‌ای واقعی است و آن‌چه در مخیله تحلیل‌گر یا تصمیم‌گیرنده وجود دارد صحنه‌ای ذهنی است، نداشتن توجه به تفاوت این دو صحنه موجب به خطا رفتن در پیش‌بینی صحیح می‌گردد (غزایاق زندی، ۱۳۸۷: ۱۲).

پدافند غیرعامل مولفه‌ای است که برای ارتقای امنیت مدنظر قرار گرفته و دارای کارویژه‌های متعددی در حوزه‌های ارتقای امنیت بوده و فارغ از تبعات و نتایج ناشی از به‌کارگیری پدافند غیرعامل در ارتقای سطح امنیت تأسیسات، اماکن، تجهیزات و... در مقابل اقدام‌های تهاجمی یا خرابکارانه دشمن، این اقدام در شکل‌گیری امنیت تأثیرگذاری قابل توجهی دارد. از این‌رو شناخت وجوه امنیتی پدافند غیرعامل از اهمیت به‌سزایی برخوردار است.

بیان مسئله

امنیت از نیازهای بنیادی هر انسان و جامعه بوده و دستیابی به سطح مطلوبی از آن، از نخستین و محوری‌ترین اهداف و خواسته‌های هر جامعه و فرد است و موضوعی است که ذهنی، نسبی، پیچیدگی و فراگیر بودن آن بسیار فراتر از عینی، مطلق، سادگی، شفافیت و تک‌حوزه‌ای بودنش مورد تاکید واقع شده است. این ویژگی‌ها موجب می‌گردند تا بررسی کارکردها و آثار هر موضوعی بر مقوله امنیت نیازمند مطالعه و مذاقه قابل توجهی گردد.

امنیت از مقوله‌هایی است که همگام با تحول‌های صورت گرفته در جوامع بشری، تغییر یافته و بر پیچیدگی‌ها و ظرافت‌های آن افزوده شده است. برداشت و تعبیری که انسان‌ها از مفهوم امنیت دارند، رابطه مستقیمی با سطح توسعه‌یافتگی جامعه، جهان‌بینی و نوع نگرش به موضوع‌ها، میزان برخورداری از موضوع‌های رفاهی، باورها و ارزش‌های مذهبی، ملی، اخلاقی و عرفی، شرایط زمانی و مکانی و ... دارد. پدافند غیرعامل نیز مؤلفه‌ای است که متناسب با شرایط، ویژگی‌ها و امکانات جامعه‌ای که آن را به‌کار می‌گیرد، تغییر یافته و از

جلوه‌های گوناگونی برخوردار است و در هر حالتی، ارتقای سطح امنیت از اصلی‌ترین و مهم‌ترین اهداف موردنظر در استفاده از پدافند غیرعامل است.

باتوجه به این‌که در دنیای امروز، پدافند غیرعامل کارکردهایی بسیار فراتر از اقدام‌های مربوط به دوران جنگ سنتی یافته و در نتیجه دامنه تأثیرگذاری اقدام‌های این حوزه بر امنیت جوامع بسیار گسترده‌تر، پیچیده‌تر و مهم‌تر از گذشته گردیده است، بنابراین مسئله این است که ویژگی‌های امنیت چه تأثیری بر اصول و اقدام‌های پدافند غیرعامل برجای می‌گذارند که توجه نکردن به آنها موجب بروز نتایج و آثار متفاوتی با برآوردهای صورت گرفته می‌شوند؟

اهمیت و ضرورت

امنیت، تهدید، جنگ، پدافند و ... مؤلفه‌هایی هستند که هرگز محدود به زمان و مکان خاصی نبوده‌اند. فرآیند توقف‌ناپذیر و شتاب‌زده تحول‌ها در تمام سطوح و حوزه‌های جوامع بشری به‌گونه‌ای است که تعاریف، ابعاد و گستره مفاهیمی همچون امنیت، تهدید، جنگ، پدافند و ...، متغیرهای تأثیرگذار و تأثیرپذیر از این مفاهیم و روابط بین آن‌ها را به‌شدت و به‌سرعت دگرگون نموده و مرووری مجدد بر این مفاهیم را الزامی می‌کند.

بررسی ویژگی‌های امنیت و کارکردهای امنیتی پدافند غیرعامل نیازی است که به‌دلیل گسترش دامنه اقدام‌های پدافند غیرعامل از حوزه نظامی به سایر حوزه‌ها و از مناطق واقع در خطر جنگ به تمام نقاط کشور، اهمیتی روزافزون یافته است زیرا اقدام‌هائی که در راستای پدافند غیرعامل صورت می‌گیرند آثاری بر بخش‌های مختلف جامعه دارد که بدون درک ویژگی‌های امنیت نمی‌توان علل و عوامل مؤثر در این تبعات و آثار را دریافت. از این‌رو، انجام مطالعه حاضر و توسعه مطالعه مشابه به حوزه‌های تخصصی، موجب خواهد گردید تا اقدام‌هایی که در حوزه پدافند غیرعامل صورت می‌گیرند، ملاحظه‌های مربوط به ویژگی‌های مفهوم امنیت را مدنظر قرار داده و از انجام اقدام‌ها و فعالیت‌هایی که منجر به بروز نتایج و تبعاتی متضاد با اهداف اولیه شده و خود عامل بروز مشکل‌ها و حتی تهدیدهای امنیتی می‌شوند، کاهش یابد.

در بیان ضرورت تحقیق نیز روند تحولات ماهیتی و کارکردی مفاهیمی مانند امنیت، تهدید، جنگ، پدافند غیرعامل و ... روندی پیوسته و مستمر است که همواره تداوم خواهد یافت. با توجه به افزایش تنوع و تعدد در عناصر و اجزای نقش‌آفرین در جوامع مختلف و افزایش دامنه پیچیدگی در ارتباط‌ها و روابط میان این عناصر و اجزاء، مطالعهٔ مربوط به این مفاهیم موضوع مقطعی نبوده و نگرش محدود و غیرجامع تنها به غفلت و ناآگاهی از واقعیت‌های صحنه و بروز غافل‌گیری و به خطا رفتن در فرآیند سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و اجرا خواهد انجامید. درواقع، نبود شناخت و درک کارکردهای امنیتی اقدام‌های پدافند غیرعامل مانع از نقش‌آفرینی و تأثیرگذاری این اقدام‌ها بر امنیت جامعه نخواهد شد. این اقدام‌ها موجب می‌گردد تا کشور، سازمان، گروه یا فردی که تلاش می‌کند تا این واقعیت نادیده گرفته شود با عقلانیت و منطق به پیشواز درک و شناخت آن نرفته و با برداشت‌های نادرست ذهنی با آن برخورد می‌نمایند که دچار غفلت و غافل‌گیری و مواجهه با مشکل‌ها و تهدیدهای جدیدی خواهند شد که اغلب خودساخته بوده و ناشی از ضعف خود هستند. به عبارت دیگر، نبود شناخت در کارکردهای امنیتی اقدام‌های پدافند غیرعامل منجر به این خواهد شد که آثار اقدام‌ها از کارایی کمتری برخوردار بوده و حتی منجر به بروز مشکل‌هایی گردند که خود ظرفیت تبدیل شدن به تهدیدی دیگر برای امنیت جامعه یا امنیت ملی را دارا هستند.

هدف، سؤال و فرضیه تحقیق

هدف این مقاله، شناخت کارکرد ویژگی‌های امنیت در اقدام‌های پدافند غیرعامل است و سؤال آن این است که، ویژگی‌های امنیت از چه کارکردهایی در اقدام‌های پدافند غیرعامل برخوردار هستند؟

فرض هم بر این بنا شده که، ویژگی‌های اصلی امنیت (توأم بودن وجوه عینی و ذهنی، نسبی بودن، پیچیدگی و فراگیر بودن) دارای رابطه واکنش متقابل با اقدام‌های پدافند غیرعامل هستند.

روش و نوع تحقیق

روش تحقیق این پژوهش، موردی-زمینه‌ای است. با توجه به ماهیت موضوع انتخابی، این تحقیق از نوع توسعه‌ای- کاربردی با تأکید بر جنبه کارکردی آن، است.

پیشینه

هرچند سابقه انجام اقدام‌هایی که امروزه در زمره پدافند غیرعامل طبقه‌بندی می‌شوند، به ادوار بسیار گذشته بازمی‌گردد، اما مدت زمان کوتاهی است که این اقدام‌ها در ساختار سازمان‌یافته و نظام‌مندی پی‌گیری و انجام می‌گیرند. از زمانی که این حوزه مورد توجه پژوهش‌گران و محققان حوزه‌های مرتبط قرار گرفته زمان بسیار اندکی می‌گذرد. هرچند در بررسی‌های انجام گرفته پژوهش‌هایی که در راستای ارتباط حوزه پدافند غیرعامل و مباحث امنیتی بوده و مؤلفه‌های امنیتی پدافند غیرعامل، آثار امنیتی پدافند غیرعامل را مورد بررسی قرار داده باشد، بسیار محدود بودند، از این‌رو مقاله‌ها و نوشته‌های متعددی که در حوزه پدافند غیرعامل به نگارش درآمده، اصول و مبانی و گزاره‌های این حوزه را مورد بررسی قرار داده‌اند نیز مورد مطالعه قرار گرفتند که از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

نام کتاب «مفاهیم نظری و عملی دفاع غیرعامل»، نویسنده جعفر موحدی‌نیا (۱۳۸۵)^۱ این کتاب از محدود کتبی است که در حوزه پدافند غیرعامل به تألیف درآمده‌اند. در این کتاب ضمن اینکه بررسی اصول و مفاهیم پدافند غیرعامل تبعات و نتایج این‌گونه از دفاع مورد بررسی قرار گرفته و صرفه‌جویی قابل توجه در حفظ تجهیزات و سلاح‌های بسیار گران‌قیمت نظامی، افزایش امنیت مراکز حیاتی و حساس اقتصادی، سیاسی، نظامی، ارتباطی و مراکز عمده علمی و فرهنگی و... در برابر حمله‌ها و بمباران‌های هوایی دشمن مورد توجه نویسنده بوده است. در این کتاب شرایط بحران و جنگ، تحمیل هزینه قابل‌توجه به دشمن، ایجاد تأثیرهای روحی و

۱. مرکز برنامه ریزی و تالیف کتاب‌های درسی، معاونت آموزش و نیروی انسانی ستاد مشترک سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.

روانی مثبت در نزد شهروندان و رزمندگان، حفظ نیروها برای ضربه زدن در زمان و مکان مناسب، سلب آزادی و ابتکار عمل از دشمن را از مزایای پدافند غیرعامل برشمرده است. نویسنده با بررسی جایگاه پدافند غیرعامل در اسناد بالادستی و قوانین جاری کشور، به بررسی ارتباط بین امنیت ملی و پدافند غیرعامل پرداخته و با برشمردن نسبی بودن، ذهنی بودن و تجزیه‌ناپذیر بودن امنیت به‌عنوان ویژگی‌های امنیت ملی چهار مؤلفه جان مردم، حفظ تمامیت ارضی، حفظ سامانه اقتصادی کشور و استقلال و حاکمیت کشور را اهداف اصلی امنیت ملی دانسته و اهداف اقدام‌های دفاع غیرعامل در هریک از مؤلفه‌های چهارگانه را به شرح زیر معرفی نموده است:

الف- مؤلفه حفظ جان مردم: کاهش تلفات جمعیت نظامی و غیرنظامی کشور در برابر تهدیدها و حمله‌های نظامی دشمن به‌عنوان با ارزش‌ترین سرمایه‌های یک کشور.

ب- مؤلفه حفظ تمامیت ارضی: تقویت توان رزمی و دفاعی نیروهای مسلح و بالا بردن آستانه مقاومت کشور در حفظ سرزمین و ایجاد بازرگانی.

پ- مؤلفه حفظ سامانه اقتصادی و سیاسی: کاهش آسیب‌پذیری و خسارت تأسیسات، تجهیزات و نیروی انسانی مراکز حیاتی، حساس و مهم اقتصادی، سیاسی، ارتباطی، تولیدی و ... برای استمرار خدمات و عملیات.

ت- مؤلفه حفظ استقلال و حاکمیت کشور: حفظ مراکز عمده هدایت و رهبری سیاسی و نظامی، اجتماعی، زیرساخت‌های حیاتی، حساس و مهم در برابر تهدیدهای آشکار و نهان دشمنان.

مقاله «پدافند غیرعامل»، نویسنده دکتر غلامرضا جلالی‌فراهانی (۱۳۸۹)^۱ در این مقاله نویسنده با دسته‌بندی بحران‌ها به دو دسته بحران‌های طبیعی مانند سیل، زلزله، بهمن، گردباد و بحران‌های غیرطبیعی مانند جنگ، انفجارها، آلودگی هوا، آتش سوزی و... اقدام‌های مقابله‌ای و

دفاعی در برابر این بحران‌ها را به دو بخش عمده دفاع عامل و دفاع (پدافند) غیرعامل تقسیم نموده است. در آن‌جا به سابقه اقدام‌های پدافندعامل در ایران و برخی کشورهای اروپایی اشاره نموده و ساخت قلعه شهر یا شهر دژ همانند هگمتانه و ارگ بم، ساخت خندق در اطراف شهر شوش دانیال، ایجاد حصار و برج بر فراز کوه رحمت در تخت جمشید، ساخت دیوار دفاعی شهر گرگان و وجود عناصر دفاعی در ذات طرح‌های شهری گذشته مانند دژها، دیوارها، دروازه‌ها، برج‌ها و باروها را از اقدام‌های پدافند غیرعامل در قرون گذشته معرفی کرده است، ساخت پناه‌گاه‌های کوچک در منازل مسکونی، ساخت پناه‌گاه‌های عمومی در برخی پارک‌ها و محوطه‌سازی، دانشگاه‌ها و مراکز نظامی، استفاده از زیرزمین‌های امن ساختمان‌های اداری برای اسکان مردم، انتقال بخشی از جمعیت شهری به نقاط امن‌تر، ایجاد پناه‌گاه‌های پیش ساخته، با سامانه اعلام خطر در برخی مراکز نظامی و عمومی شهر و تشکیل تیم‌های ویژه در برخی دستگاه‌ها برای امدادرسانی سریع را از نمونه‌های پدافند غیرعامل در دوران دفاع مقدس دانسته‌اند. نویسنده در خاتمه مهم‌ترین کارکردهای پدافند غیرعامل و ضرورت پدافند غیرعامل در برابر تهدیدها را مورد اشاره قرار داده است. عنوان مقاله «پدافند غیرعامل، ضرورت‌ها و اهداف آن»، نویسنده بهزاد پورمحمد (۱۳۸۷)^۱ در این مقاله نویسنده که دارای سوابق اجرایی در زمینه مدیریت بحران و حوادث غیرمترقبه است، با بررسی اجمالی اصول اولیه و موضوع‌های اساسی در زمینه پدافند غیرعامل و بیان اهمیت مکان‌یابی مراکز حیاتی، حساس و مهم، نوع بینش مدیران به پدافند غیرعامل و مدیریت بحران، ضعف نسبی در شناخت تهدیدها و نبودن کفایت توجه به مدیریت را خلاءهای اصلی حوزه مدیریت بحران و پدافند غیرعامل دانسته است. ضرورت فرهنگ‌سازی و توجیه مدیران راهبردی و در مرحله بعد مدیران میانی نسبت به مدیریت بحران حوادث طبیعی و نیز حوادث جنگی و صنعتی، تداوم اقدام‌ها و برنامه‌های

۱. وبگاه صنایع نیوز، قابل دسترسی در «<http://www.sanayenews.com/1389-10-22-12-45-15/10007.html>»

سازمان پدافند غیرعامل و توجه به آموزش‌های کاربردی را به عنوان راه کارهای پیشنهادی خویش مطرح کرده است.

عنوان مقاله «طراحی مراکز داده با رویکرد پدافند غیرعامل»، نویسندگان علی محمدی و محمدرضا موحدی صفت (۱۳۸۷)^۱ در این مقاله با اشاره به این که مراکز داده به عنوان قلب تپنده زیرساخت‌های فن آوری اطلاعات یک کشور، می‌توانند نقش مهمی در امنیت یک کشور داشته باشند، گفته شده که به خطر افتادن امنیت یک مرکز داده، سرویس‌های حیاتی مبتنی بر این مراکز را با خطر مواجه می‌کند. با توجه به پیشرفت‌های فن آوری بشر، ایجاد و توسعه مراکز داده امری اجتناب ناپذیر است که مدنظر قراردادن ملاحظه‌های امنیتی و پدافند غیرعامل در این راستا بسیار ضروری است. که در ادامه نویسندگان مدلی بومی برای این ملاحظه‌ها ارائه نموده‌اند.

عنوان مقاله «ارکان و الزام‌های دفاع شهری»، نویسنده محمود عسگری (۲۰۱۳۸۵)^۲ در این مقاله با تأکید بر جایگاه شهرها در زندگی اجتماعی بشر آمده است که استقرار بخش عمده‌ای از جمعیت و مراکز حیاتی و حساس در شهرها و تمرکز قدرت و ثروت در آنها، شهرها (به خصوص شهرهای بزرگ) را در وضعیتی قرار داده که فعلیت یافتن هر نوع تهدیدی در آنها، می‌تواند چالشی جدی برای نظام سیاسی باشد. بنابراین به نوعی شهرها می‌توانند حکومت‌ها را زیر فشار قرار دهند. وجود چنین ویژگی‌هایی، شهرها را به یک هدف نظامی مناسب تبدیل کرده است. در ادامه مقوله دفاع شهری مورد بررسی قرار گرفته و دفاع غیرعامل و آمایش سرزمینی به عنوان دو رکن دفاع شهری مطرح شده‌اند.

۱. ماهنامه نگارش راهبردی، شماره ۹۲، تیرماه ۱۳۸۷.

۲. فصلنامه مطالعات بسیج، تابستان ۱۳۸۵، شماره ۳۱.

یافته‌های نظری تحقیق

امنیت و تهدید: امنیت از مهم‌ترین و ابتدایی‌ترین نیازهای بشر است و همواره در کانون توجه جوامع بشری قرار داشته و از جمله مفاهیم و حوزه‌هایی است که تمام سطوح زندگی بشر را دربر گرفته و با آنها رابطه واکنشی متقابل دارد. امنیت هیچ‌گاه و با هیچ شرایطی قابل اجتناب و گریز نبوده و هیچ فعالیت و تعامل بشری را نمی‌توان یافت که از این مفهوم تأثیر نپذیرفته و بر آن تأثیر نگذاشته باشد. امنیت مانند سلامتی یا منزلت نوعی شرایط است که به آسانی تعریف و تحلیل نمی‌پذیرد (بوزان، ۱۳۷۸: ۱۷) و یک مفهوم به ذات نسبی است (فریدمن، ۱۳۷۸: ۳۲۰). اگر بپذیریم که ریشه امنیت در لغت از امن، ایمان و ایمنی است که به مفهوم آرامش در برابر خوف، ترس، نگرانی و ناآرامی است، آنگاه امنیت را به اطمینان و فقدان خوف تفسیر، تعریف و ترجمه کرده‌ایم. این تعریف تا حدود زیادی به واقعیت نزدیک و شامل دو بعد ایجابی و سلبی در تعریف است. از یک‌سو اطمینان، آرامش فکری و روحی و از سوی دیگر فقدان خوف، دلهره و نگرانی که موجب سلب آرامش و اطمینان می‌گردد (دری، ۱۳۷۹: ۲۸۲). می‌توانیم امنیت و ناامنی را در تناسب با میزان به‌خطر افتادن/نیافتادن ارزش‌ها، منافع و دارایی‌های مادی و معنوی (غیرمادی) تعریف کنیم.

فارغ از هر تعریفی که برای مفهوم امنیت ارائه شود، پاسخ این سؤال که چه چیزی امنیت را به خطر می‌اندازد، هر چه که باشد، تهدید نامیده خواهد شد. درواقع، امنیت در رابطه مستمر، وثیق و معکوس با تهدید قرار دارد و وجود هرگونه تهدید به معنای به‌خطر افتادن ارزش‌ها، منافع و دارایی‌ها بوده و این امر به معنای تضعیف یا از بین رفتن امنیت خواهد بود.

تهدید در لغت‌نامه وبستر به بیان و ابزار قصد آسیب‌رساندن، نابود یا تنبیه کردن دیگران از روی انتقام یا ارباب و نشان دادن خطر، آسیب و شرارت نزدیک به اتفاق مانند جنگ، در لغت‌نامه لانگمن به بیان آشکار آسیب رساندن به کسی یا ناراحت کردن و به دردسر انداختن او و احتمال وقوع حادثه‌ای بسیار بد و در لغت‌نامه آکسفورد به عنوان مقصد ابزار شده‌ای برای صدمه یا

آسیب‌رسانی یا دیگر اقدام‌های خصمانه علیه کسی و شخص یا چیزی که بتواند خطر یا صدمه‌ای را ایجاد کند (عبدالله‌خانی، ۱۳۸۶: ۲۱-۲۲) تعبیر شده است. لرنر تهدیدها را عبارت از هر چیزی که بتواند ثبات و امنیت را در یک کشور به خطر اندازد، دانسته و معتقد است تهدیدها، منافع را هدف قرار می‌دهند (مرادیان، ۱۳۸۸: ۱۶۷) و کارل روپر^۱ تهدید را هرگونه نشانه، حادثه یا شرایطی که توان ایجاد خسارت و ضرر علیه یک دارایی داشته باشد (Roper, 1999: 5) تعریف می‌کند.

ویژگی‌های امنیت: امنیت دارای ویژگی‌هایی است که بدون توجه به آن‌ها نمی‌توان مقوله‌های امنیتی را شناخت و موضوع‌ها و مسائل مرتبط با امنیت را به‌درستی مورد بررسی، تجزیه و تحلیل قرار داد. برخی از ویژگی‌های مهم مفهوم امنیت در زیر مورد بررسی قرار گرفته‌اند (گفتنی است این ویژگی‌ها در خصوص مفهوم تهدید نیز دارای مصداق هستند).

نسبی بودن امنیت: امنیت مقوله‌ای است که همواره در تعامل و رابطه بین دو یا چند طرف تعریف می‌گردد. امنیت و ناامنی زمانی عینیت و قابلیت اشاره خواهند یافت که تهدیدکننده و تهدید شونده‌ای وجود داشته باشند و موجودیت پیدا کردن دو یا چند متغیر در یک معادله به این معنا خواهد بود که هیچ‌یک از آنها وزنی معادل با صفر یا صد نخواهند داشت. درواقع امنیت می‌تواند تقویت یا تضعیف شود ولی هیچ‌گاه به قطعیت نخواهد رسید و به‌طور مطلق نیز از بین نخواهد رفت و هر بازیگر و عنصر در بین دو قطب امنیت کامل و صددرصدی و ناامنی مطلق و صفردرصدی قرار خواهد گرفت. در جهان امروز کسب امنیت مطلق غیرممکن است زیرا قدرت که محوری‌ترین مؤلفه کسب امنیت می‌باشد، دارای متغیرهای متفاوت و نسبی است. محیط امنیتی هر جامعه متغیر است و متأثر از درون‌داده‌هایی است که محیط داخلی و خارجی به سامانه وارد می‌کند و عرصه، قلمرو و حریم امنیتی نامشخص و فراخ است و از این‌رو، هر گروه از دانشمندان و صاحب‌نظران از دیدگاه و منظر خاص خود (تاجیک، ۱۳۷۵: ۴۸) به مقوله امنیت

1. Carl Roper

نگاه می‌کنند و این امر به نسبی بودن امنیت در ابعاد زمان، مکان، بازیگر، شرایط موقعیتی، محیط و موضوع موردنظر منجر می‌گردد.

تصویر شماره ۱: نسبی بودن امنیت در ابعاد مختلف

(تاجیک، ۱۳۷۵: ۴۸)

نسبی بودن امنیت در وجوه مختلفی مطرح است. یک وضعیت می‌تواند در مکان و زمانی خاص برای یک بازیگر واجد امنیت لازم فرض شود ولی در زمان دیگر در همان مکان یا در همان زمان ولی در مکانی دیگر چنین برآورد نشود. حتی ممکن است یک وضعیت در یک زمان و مکان واحد، برای یک بازیگر توأم با امنیت و برای بازیگر دیگر توأم با ناامنی تصور شود. به عبارت دیگر علاوه بر نسبی بودن امنیت در حالت کلی، این پدیده به نسبت تغییر بازیگر، موضوع موردنظر، شرایط زمانی، شرایط مکانی و حتی تغییر فرضیه‌ها و انگاره‌های ذهنی بازیگر نیز تغییر یافته و فاقد ایستایی و ثبات است (تصویر شماره ۱).

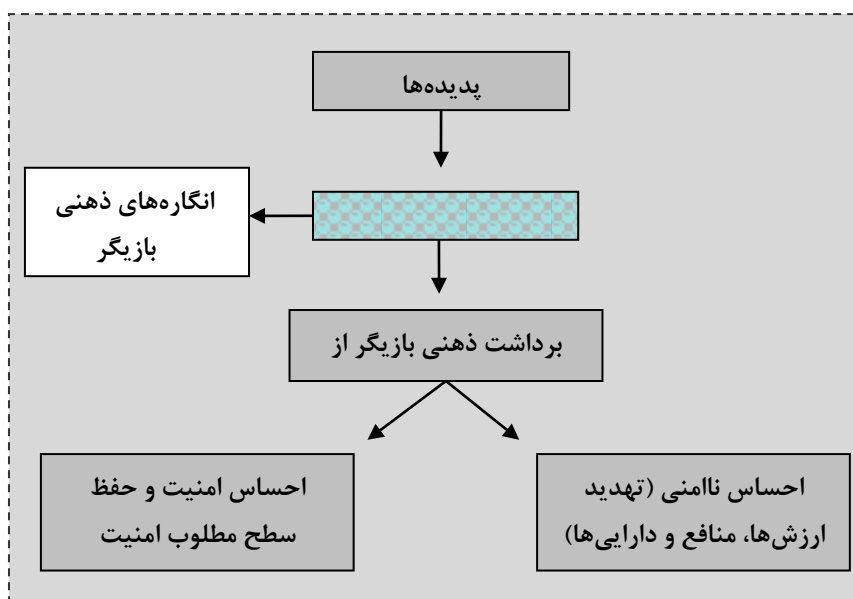
توأم بودن وجوه ذهنی و عینی امنیت:

امنیت به‌طور ذاتی همزمان دارای ماهیت دوگانه ذهنی و عینی است و مفهومی بین ذهنی^۱ به‌شمار می‌آید. ذهنی بودن امنیت به این معنا است که دستیابی هر بازیگر (اعم از فرد، گروه،

1. Inter Subjective

ملت و ...) به سطح موردنظر خویش از امنیت، بایستی از نظر برداشت‌ها و انگاره‌های ذهنی وی تایید شده و از این صافی عبور کرده باشد. عینی بودن امنیت نیز به این معنا است که در بسیاری از موارد بایستی امنیت دارای شواهد عینی باشد تا اعضای جامعه موردنظر وجود سطح مطلوبی از امنیت را باور نمایند.

تصویر شماره ۲: ذهنی بودن امنیت

(تاجیک، ۱۳۷۵: ۴۸)

امنیت و ناامنی وقتی معنا می‌یابند که ارزش‌ها، منافع و دارایی‌های مادی و غیرمادی یک بازیگر با تهدید مواجه شوند. انسان به دلیل محدودیت‌هایی که دارد، همیشه نه بر مبنای واقعیت‌ها بلکه بر مبنای برداشت‌های خود از آن واقعیت‌ها قضاوت کرده و تصمیم‌گیری می‌نماید. چون تجربه، دانش، علاقه و گرایش‌های فردی در ایجاد تصاویر ذهنی مؤثرند بنابراین افراد از یک موضوع واحد، برداشت‌های یکسان ندارند و به همین دلیل در مقابل موضوع واحد، واکنش‌های متفاوت از خود نشان می‌دهند (Maxwell, 2002: 45). بدیهی است که ارزش‌ها، منافع و دارایی‌های مورد توجه هر بازیگر نسبت به دیگران متفاوت خواهد بود. از سوی دیگر توانمندی

بازیگران در تقابل با خطرهای مطرح شده علیه آن‌ها، رابطه مستقیمی با تعریف این خطرها به- عنوان تهدید و میزان به خطر افتادن منافع ارزش‌ها و دارایی‌های آن‌ها خواهد داشت. توان کسب شناخت صحیح از پدیده‌ها و در نتیجه درک درست از وضعیت یا برعکس برداشت نادرست از پدیده‌ها و واقعیت‌ها می‌تواند در خصوص دارا بودن امنیت مطلوب یا به خطر افتادن آن تأثیر بگذارد. تصور تهدید و احساس ناامنی، به کلی ذهنی و روانی بوده و جنبه روان‌شناسی آن بسیار جدی است. بر همین اساس، موضوع نوع برداشت در ادبیات تهدید، جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص می‌دهد. درک تهدید، فرآیندی پیچیده است و تعریف آن به آسانی ممکن نیست بلکه در دیدگاه روان‌شناسی، درک، از چرایی و چگونگی رفتار دیگران ریشه می‌گیرد. درک تهدید همیشه نمی‌تواند بر حقایق پایدار و واقعیت‌های موجود مبتنی باشد. گاهی این درک به نوع برداشت از تهدید می‌انجامد و نتایج زیانباری به دنبال می‌آورد (مرادیان، ۱۳۸۸: ۴۵). از این رو تعریف یک وضعیت به عنوان امنیت یا ناامنی، از سوی یک بازیگر به معنای تعریفی مشابه از سوی دیگران نخواهد بود. در اصل احساس امنیت یا ناامنی، یک برداشت و امر ذهنی است که ریشه در اعتقاد و باورهای مذهبی، اخلاقی و فرهنگی مردم و رهبران یک کشور دارد (عامری، ۱۳۷۰: ۱۷۹). در واقع امنیت از یک سو بایستی به منصف ظهور رسیده و نمادهای نشان‌دهنده سطح مطلوب امنیت قابل مشاهده و درک عینی باشند و از سوی دیگر، امنیت بایستی در ذهن شکل گرفته و با انگاره‌های ذهنی بازیگر تطابق داشته باشد. به عبارت دیگر، هرگاه وضعیت موجود با پیش‌فرض‌های ذهنی بازیگر تعارض یافته و بازیگر احساس به خطر افتادن ارزش‌ها، منافع و دارایی‌هایش را داشت، امنیت ذهنی به سطحی کمتر از میزان قابل قبول کاهش یافته است و هرگاه شاخصه‌های علنی و عینی امنیت خدشه‌دار شده و بازیگر تهدیدهای مطرح علیه ارزش‌ها، منافع و دارایی‌های خویش را به طور مستقیم مشاهده نمود، امنیت عینی مورد آسیب واقع شده است.

پیچیده بودن امنیت: برای درک بهتر گزاره ((امنیت پیچیده است))، لازم است ابتدا شناختی از مفهوم پیچیدگی داشته باشیم. هرگاه عناصر (اجزای) یک سامانه و روابط بین این عناصر از تعدد و تنوع برخوردار باشند، با سامانه و موضوع پیچیده مواجه هستیم. ویژگی‌های اصلی سامانه‌های پیچیده^۱ عبارتند از:

۱. از عناصر و اجزای متعدد، متنوع و متفاوتی تشکیل شده‌اند.

۲. روابط بین اجزا و عناصر از تعدد و تنوع برخوردار بوده و یک‌سویه نیستند.

۳. در این سامانه‌ها، رفتار هر جز و عنصر در تعامل با دیگر اجزای سامانه با رفتار آن جز و عنصر در حالت مستقل تفاوت‌های مشهودی دارد. به بیان دیگر رفتار فردی با رفتار اجتماعی آن جز تفاوت‌های مشهودی دارد که پدیده غیرمنتظره بودن پیچیدگی^۲ نامیده می‌شود.

۴. به دلیل غیرمنتظره بودن و ظهور ناگهانی رفتار، نمی‌توان سامانه پیچیده را به اجزای آن تقسیم کرد و از بررسی رفتار اجزا (رفتار فردی) به رفتار سامانه (رفتار اجتماعی) رسید.

۵. عناصر و اجزای مختلف سامانه دارای اتکا و وابستگی ذاتی و جدایی‌ناپذیری با یکدیگر هستند.

۶. نمی‌توان از طریق حذف و قطع برخی از عناصر و اجزا یا روابط موجود، سامانه را کوچک‌تر ساخت.

۷. امکان حذف یا نادیده گرفتن بخشی از عناصر و اجزا و روابط میان آن‌ها وجود ندارد.

۸. رفتار سیستم در تمام سطوح غیرخطی^۳ است.

۹. این سامانه‌ها اغلب خودایستا^۱ بوده و بدون این‌که در معرض سازماندهی خارجی

باشند، از خود رفتار سازماندهی شده نشان می‌دهند (زارعی و سعیدی، ۱۳۸۶: ۲۵).

1. Complex

2. Emergence of Complexity

3. Nonlinearity

۱۰. مفهوم پیچیدگی در ذات خود «یک هسته متضاد^۲ است، زیرا مفهوم آنچه را که به عنوان مجموع قصد می کند به مثابه وحدت نشان می دهد» (نات، ۱۳۷۹: ۱۰۰) و تعریف پیچیدگی بدون تناقض غیرممکن است (Rasch, 1991: 70).

با عنایت به موارد بالا، امنیت مفهومی ساده و تک بعدی و حتی چندبعدی (ابعاد مشخص و معین) نیست بلکه پدیده ای است که اجزا و عناصر تشکیل دهنده آن به شدت در حال تغییر و تحول و دگرگونی است. به طور تقریبی پدیده هایی که دارای روابط متقابل اثربخشی و اثرپذیری با مفهوم امنیت دارند غیرقابل احصا هستند و مهم تر از همه، ضرایب روابط موجود بین عناصر تشکیل دهنده امنیت و روابط موجود بین پدیده های مرتبط با امنیت با یکدیگر، دارای سیالیت و تغییرپذیری مستمر و مداوم هستند. به عبارت دیگر، به طور تقریبی تعیین میزان امنیت یا ناامنی از طریق یک فرمول مشخص غیرممکن است و تنها می توان مولفه ها و متغیرهای دخیل در آن را به طور نسبی شناسایی کرد و نادیده گرفتن مؤلفه ها و متغیرهای کمتر محسوس و مشهود و همچنین تغییرپذیر بودن ضرایب میان آن ها ناکارآمدی و انطباق نداشتن تعریف ارائه شده و برآورد صورت گرفته را با واقعیت ها در پی خواهد داشت.

تمایل امنیت به فراگیرشدن و حضور در تمام حوزه ها: امنیت از پدیده های عام بوده و در تمام حوزه ها ورود دارد و به حوزه ای اختصاص نداشته و می تواند با هر حوزه ای رابطه متقابل تأثیرپذیری و تأثیرگذاری داشته باشد. این تمایل حضور در سایر حوزه ها در شکل نامتعادل و نادرست خویش، منجر به بروز پدیده ای به نام امنیتی سازی می گردد. امنیتی ساختن^۳ به فرایندی گفته می شود که منجر به قراردادن برخی موضوعها در چارچوب امنیت می گردد درحالی که از قبل در این حوزه، قرار نداشته است (عبدالله خانی، ۱۳۸۲: ۱۴۹). در این فرآیند، کنشگران امنیت ساز^۴، فرد یا گروه، با استدلال در معرض تهدید بودن منافع یا دارایی هایی از لحاظ

1. Self Organizing Systems
2. An Encapsulated Paradox
3. Securitization
4. Securitizing Actors

وجودی، موضوع‌ها را امنیتی می‌کنند. امنیتی‌سازی موضوع‌های غیرامنیتی به معنای ایجاد دیواره امنیتی پیرامون آن موضوع و جلوگیری از ورود و نقش آفرینی سایر بازیگران در این حوزه‌ها است. این امر منجر به افزایش تصاعدی قوانین و مقررات مربوطه، پیچیده‌تر شدن روند بوروکراسی و ناکارآمدی سامانه‌های اداری، فربه شدن ساختار (به دلیل لزوم تشکیل و به کارگیری نهادهای اجرایی، نظارتی بر این امور)، ایجاد اختلال در فرایند کارکرد بخش‌های تخصصی، افزایش هزینه‌های مترتب بر فعالیت‌های تخصصی و در نتیجه کاهش توان رقابت‌پذیری آن‌ها خواهد شد.

تجزیه‌ناپذیر بودن امنیت: ویژگی تجزیه‌ناپذیر بودن امنیت به این معنا است که هیچ‌گاه نمی‌توان امنیت یک بخش از جامعه را بدون در نظر گرفتن سایر بخش‌های آن مورد توجه قرار داد، حتی اگر جامعه، یک گروه کوچک در سطح خانواده یا شهر، استان و کشور باشد. در دنیای امروز نمی‌توان امنیت یک کشور را بدون در نظر گرفتن سایر مناطق جهان مورد توجه قرار داد. وقتی کشوری در یک نقطه از سرزمین خود با تهدید روبه‌رو است، ناامنی به وجود آمده در تمام ارکان دیگر کشورها تأثیر می‌گذارد و نمی‌توان قبول کرد کشوری مدعی امنیت داخلی باشد ولی یکی از استان‌ها یا شهرهای آن در معرض تهدید یا اشغال بیگانگان باشد (موحدی‌نیا، ۱۳۸۵: ۶۰).

برخلاف ادوار گذشته که برج و دیوارها یک منطقه را از سایر مناطق پیرامونی جدا می‌کرد و آن را به جزیره‌ای غیرمتصل به پیرامون تبدیل می‌نمود، امروزه سخن از «بی‌معنی شدن مرزها» (Vertinsky, 1995: 87)، ایجاد جهان بدون مرز در اثر انقلاب ارتباطات (ppadurai, 85:1996) و یا از بین رفتن مرزها در دوره پست مدرن و پست کلونیال^۱ و جایگزینی شبکه‌ها به جای فضای جغرافیای سنتی در اثر فرایند غیرسرزمینی شدن^۲ و فرسایش مرز^۳ (Rao, Monin)

1. Post-Colonial
2. Process of deterritorialisation
3. Erosion of boundary

(Durand, 2005: 970) به میان آمده و گفته می‌شود که از یک سو زیرساخت‌های ارتباطی و تعامل‌های جهانی، از خطوط هوایی گرفته تا اینترنت، ایجاد شبکه‌های فراملی و جهانی را آسان کرده و موجب پیوند میان مردم، سازمان‌ها و گروه‌ها در نقاط مختلف جهان شده‌اند. از سوی دیگر افزایش این‌گونه تعامل‌ها سبب شده است تا حوزه‌های محلی و جهانی (در حیطه‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، ...) در هم ادغام شوند، تا جایی که شاهد شکل‌گیری جهان بدون مرز باشیم. جهانی که مهم‌ترین ویژگی مردمان آن، زیستن در فضای بدون مرز است (شاهچراغی، ۱۳۸۲: ۶۱).

بدون در نظر گرفتن مناطق پیرامونی و حتی مناطق دوردست، بررسی امنیت در یک محدودهٔ جغرافیایی خاص غیرممکن است. امنیت در ابعاد مختلف رابطهٔ مستقیم و گسترده‌ای با هم دارند و به‌خطر افتادن امنیت افراد و جوامع در یک یا چند بعد از ابعاد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، زیست‌محیطی، بهداشتی و ... سایر ابعاد را نیز مورد تأثیر قرار می‌دهد زیرا فقدان در هر بعد از ابعاد متصور امنیت، به کل امنیت صدمه می‌زند (مودن‌حاجی، ۱۳۷۸: ۴۹). به عبارت دیگر امنیت هیچ منطقهٔ جغرافیایی، گروه انسانی، حوزه تخصصی را نمی‌توان بدون توجه به سایر مناطق، گروه‌ها، حوزه‌ها و ... مورد بررسی قرار داد.

پدافند غیرعامل^۱: محافظت و دفاع از ارزش‌ها، منافع و دارایی‌های فیزیکی و غیرفیزیکی از بدیهی‌ترین اموری است که هر انسان در برخورد با تهدید انجام می‌دهد. پدافند که در مفهوم کلی، دفع، خنثی کردن یا کاهش تأثیر اقدام‌های آفندی دشمن و ممانعت از دستیابی به اهداف خودی است، به دو بخش پدافند عامل و پدافند غیر عامل تقسیم می‌شود (علم‌داری، ۱۳۹۰: ۶۵). پدافند عامل با استفاده از ابزار، تجهیزات و اسلحه‌های جنگی صورت می‌پذیرد و پدافند غیرعامل بدون بهره‌گیری مستقیم از ابزار، تجهیزات و اسلحه‌های جنگی انجام می‌گیرد و شامل

1. Passive Defense

برنامه‌ها و اقدام‌هایی است که موجب کاهش آسیب‌پذیری‌ها و افزایش پایداری و خدمات و هوشیاری مردم در مقابل تهدیدها می‌شود (جلالی فراهانی، ۱۳۹۱: ۸۳).

به مجموعه اقدام‌هایی که انجام می‌شود تا در صورت بروز جنگ، خسارت‌های احتمالی به حداقل میزان برسد پدافند غیرعامل گفته می‌شود. هدف از اجرای طرح‌های پدافند غیرعامل کاستن از آسیب‌پذیری نیروی انسانی، ساختمان‌ها تجهیزات حیاتی و حساس و مهم کشور علیرغم حملات خصمانه و مخرب دشمن و استمرار فعالیت‌ها و خدمات و تامین نیازهای حیاتی و تداوم اداره کشور در شرایط بحرانی ناشی از جنگ است (صدر، ۱۳۸۷: ۴۶). پدافند غیرعامل از یک‌سو توان دفاعی را در زمان بحران افزایش می‌دهد و از سوی دیگر پیامدهای بحران را کاهش داده و امکان بازسازی مناطق آسیب دیده را با کمترین هزینه فراهم می‌کند (عابدینی و حاج‌حسین‌زاده، ۱۳۸۶: ۵). به‌کارگیری تمهیدها و ملاحظه‌های پدافند غیرعامل علاوه بر کاهش شدید هزینه‌ها، کارایی دفاعی طرح‌ها، اهداف و پروژه‌ها را در زمان تهاجم دشمن بسیار افزایش خواهد داد (محمدی و موحدی‌صفت، ۱۳۸۷: ۱۳۰).

اهداف پدافند غیرعامل: مهم‌ترین و عمده‌ترین رویکرد پدافند غیرعامل، ایمن‌سازی و کاهش آسیب‌پذیری در زیرساخت‌ها، تأسیسات، اماکن و مناطق حیاتی، حساس و مهم است. اهداف اصلی پدافند غیرعامل را می‌توان به‌شرح زیر برشمرد:

۱. کاهش قابلیت و توانایی سامانه‌های شناسایی، هدف‌یابی و دقت هدف‌گیری سلاح‌های آفندی دشمن.

۲. بالابردن قابلیت بقاء، استمرار عملیات و فعالیت‌های حیاتی و خدمات‌رسانی مراکز حیاتی، حساس و مهم نظامی و غیر نظامی کشور در شرایط بروز تهدید، بحران و جنگ.

۳. تقلیل آسیب‌پذیری و کاهش خسارت و تاسیسات، تجهیزات و نیروی انسانی مراکز حیاتی، حساس و مهم نظامی و غیرنظامی کشور در برابر تهدیدها و عملیات دشمن.
۴. سلب آزادی و ابتکار عمل از دشمن.
۵. صرفه‌جویی در هزینه‌های تسلیحاتی و نیروی انسانی.
۶. فریب و تحمیل هزینه بیشتر به دشمن و تقویت بازدارندگی.
۷. افزایش آستانه مقاومت مردم و نیروی خودی در برابر حمله‌های دشمن.
۸. حفظ روحیه و انسجام وحدت ملی و حفظ سرمایه‌های ملی کشور.
۹. حفظ تمامیت ارضی، امنیت ملی و استقلال کشور.
۱۰. ایمن‌سازی مراکز حیاتی، حساس و مهم.
۱۱. توسعه کمی و کیفی نیروی انسانی متخصص.
۱۲. ارتقای قابلیت بقا و حفظ کشور در شرایط بحران.
۱۳. افزایش آستانه مقاومت ملی و تقویت مؤلفه‌های مقاومت در مقابل تهدیدها.
۱۴. فرهنگ‌سازی و ایجاد باور عمومی در مورد تأثیر پدافند غیرعامل در کاهش آسیب‌پذیری.
۱۵. کسب امنیت پایدار در توسعه و پایدارسازی زیرساخت‌های حیاتی کشور.
۱۶. تحقیق و پژوهش، تولید علم و فن‌آوری و فرهنگ‌سازی و تبدیل آن به معارف عمومی.
۱۷. تکمیل چرخه دفاعی کشور و تعامل مثبت با دفاع عامل و پدافند غیرعامل.

۱۸. نهادینه کردن رعایت اصول و ضوابط پدافند غیرعامل در طرح‌های توسعه، منتهی به ایجاد مراکز طبقه‌بندی.

۱۹. کاهش مجموعه آسیب‌پذیری‌های کشور و نمایان نمودن اقتدار ملی ناشی از آن به‌عنوان یکی از مولفه‌های بازدارندگی.

۲۰. به حداقل رسانیدن تأثیر تهدیدهای نظامی دشمن بر زیرساخت‌های حیاتی، حساس و مهم.

۲۱. توسعه کمی و کیفی ظرفیت و توان اجرایی پدافند غیرعامل در بدنه مهندسی کشور (مشاوره و اجرا) (جلالی، ۱۳۸۷: ۸).

اصول پدافند عامل

اصول پدافند غیرعامل مجموعه‌ای از اقدام‌های بنیادی و زیربنایی هستند که از طریق بهره‌گیری و به‌کارگیری هدفمند، کامل، اصولی و کارآمد آن‌ها می‌توان به اهداف پدافند غیرعامل در زمینه کاستن از خسارت‌ها و صدمه‌ها، کاهش قابلیت و توانایی سامانه‌های شناسایی و هدفیابی دشمن، کاهش دامنه دقت هدف‌گیری اسلحه‌ها و تجهیزات آفندی دشمن و افزایش موانع در دسترسی دشمن به اهداف موردنظر خویش دست یافت. مهم‌ترین اصول پدافند غیرعامل که در اغلب منابع علمی و نظامی دنیا مورد اشاره قرار گرفته‌اند، عبارتند از:

استتار:^۱ استتار از مؤثرترین و متداول‌ترین روش‌های پدافند عامل در دنیا است و به‌طور کلی شامل هرگونه اقدامی است که از طریق هم‌رنگ کردن، هم‌شکل کردن و هماهنگی تأسیسات، تجهیزات و نیروها با محیط اطراف و استفاده از وسایل طبیعی یا مصنوعی، امکان کشف و شناسایی آنها به‌وسیله سامانه‌های مختلف دیده‌بانی، تجسسی، عکس‌برداری، تصویربرداری و ... دشمن را از بین برده یا کاهش می‌دهد.

اصول استتار شامل انتخاب محل، انضباط استتار و ساختمان استتار است. انتخاب محل یا موضع‌یابی، انتخاب بهترین و مطلوب‌ترین نقطه و محل استقرار است به‌طوری‌که پنهان و مخفی نمودن نیروی انسانی، وسایل، تجهیزات و فعالیت‌ها را بهترین وجه امکان‌پذیر کند. انضباط استتار نیز عبارت از کارهایی است که ظاهر طبیعی یک منطقه را تغییر داده یا موقعیت عده‌ها و تجهیزات را بدون این‌که حتی دیده شوند برای دشمن آشکار می‌کند. رعایت شدید، قاطع و دقیق انضباط استتار به‌صورت فردی و گروهی اصل دوم و شرط اساسی دست‌یابی به استتار و موفقیت در آن است (موحدی نیا، ۱۳۸۳: ۱۱۵).

اختفا^۱: هر اقدامی که به‌منظور دورماندن از دید دشمن باشد، مانع از قرار گرفتن تأسیسات، تجهیزات و نیروها در دید مستقیم دشمن شده و تشخیص تأسیسات، تجهیزات و نیروها و کسب اطلاعات و آگاهی درخصوص فعالیت‌های خاص را برای دشمن غیرممکن یا مشکل کند، اختفا یا پنهان‌کاری نامیده می‌شود (موحدی نیا، ۱۳۸۳: ۱۱۵). هدف اصلی در اختفا پنهان شدن از دید دشمن است. برخلاف استتار که کلیه عوامل مؤثر در تشخیص و شناخته شدن را از بین می‌بریم و خود و تجهیزات را به‌گونه‌ای با محیط هماهنگ می‌سازیم که باعث جلب توجه دشمن نشود، در اختفا با هوشیاری تمام خود را از چشم مخفی نگه داشته و درحالی‌که ما دشمن را می‌بینیم، مانع از دیده شدن متقابل از سوی دشمن می‌شویم.

پوشش^۲: ایجاد پوشش یک اقدام موقتی است که با بالا رفتن شدت تهدید، به‌طور مثال احتمال حمله هوایی موشکی انجام شده و تا زمانی‌که احتمال حمله وجود دارد ادامه می‌یابد. با این عمل تأسیسات و تجهیزات یا مرکز فعالیت از دید تهدیدکننده (خلبان یا حسگر نصب شده روی بمب و موشک) پنهان گردیده و هدف‌گیری و هدایت تهدید (موشک و بمب‌های هدایت شونده از جمله بمب‌های

1. Concealment
2. Cover

لیزری) میسر نشده یا دقت آن‌ها کاهش می‌یابد. پوشش می‌تواند به‌وسیله دود، بخار آب (غلیظ) یا با هوا کردن بادکنک و بالن ایجاد شود (پورمحمد، ۱۳۸۷: ۵۶).

فریب^۱: فریب اقدامی است که از روی عمد باعث شود شخص مقابل باور غلطی پیدا کند (Mahon, 2008: 13). هر اقدامی که به‌منظور گمراه نمودن دشمن در شناسایی وضعیت و موقعیت، نقاط ضعف و قوت پدافندی، هدف قراردادن و آسیب رساندن به تأسیسات، تجهیزات و نیروها انجام شود و موجب افزایش حفاظت این تأسیسات، تجهیزات و نیروها و کاهش احتمال موفقیت دشمن گردد، فریب نامیده می‌شوند.

در این رابطه می‌توان به موضوع استقرار مراکز حساس و حیاتی شهری (همچون توربین‌های اصلی برق، گاز، مخابرات، و آب و ...) در زیرزمین اشاره کرد که برای فریب دشمن، نوع کاذب آن را در سطح زمین قرار می‌دهند، در حالی که کار اصلی به‌وسیله دستگاه‌های زیر زمین انجام می‌شود (چوخاچی زاده، ۱۳۸۱: ۹۰).

تفرقه^۲: اقدام‌هایی که به‌منظور جداسازی بخشی یا بخش‌هایی از نیروها، تجهیزات، قطعه‌های یدکی مواد و ... انجام می‌گیرد تا با انتقال به مناطقی غیر از محل استقرار دائمی، آنها را از صدمه‌ها و آسیب‌های احتمالی ناشی از حمله‌های هوایی، زمینی یا موشکی دشمن در امان نگهدارد، تفرقه نامیده می‌شود. این اقدام نایستی باعث توقف کامل فعالیت‌ها و تقلیل چشمگیر توان تأسیسات، تجهیزات و نیروها گردد.

پراکندگی^۳: اقدام‌هایی که از طریق گسترش و پخش نمودن نیروها، تجهیزات، تأسیسات یا فعالیت‌های خودی، به‌منظور کاستن از آسیب‌پذیری آن‌ها در مقابل عملیات دشمن انجام می‌گیرند تا به‌دلیل متمرکز نبودن این نیروها، تجهیزات و تأسیسات، دشمن قادر به مورد اصابت قراردادن آنها به‌عنوان اهداف متمرکز و مجتمع نگردد، پراکندگی گفته می‌شود.

پراکندگی عناصر کالبدی در کاهش خسارت ناشی از ایراد ضربه تخریبی دشمن (تهدید کننده) بسیار مؤثر است. در صورتی که دشمن (تهدید کننده) در مراحل تهاجمی خود پیش از شناسایی، حضور و بازشناسی به مرحله نشانه‌روی و اصابت دست یابد، تمرکز عناصر کالبدی و حساس مجموعه مورد تهاجم موجب می‌گردد تا عملیات تهاجمی با حجم کمتر و متمرکز بیشترین تخریب را به جا بگذارد (پورمحمد، ۱۳۸۹: ۸۷).

به‌طور مثال، در شرایطی که ماهواره‌های جاسوسی قادر هستند تمام مناطق جغرافیایی را زیر پوشش قرار دهند، هرچه پراکندگی مراکز و تأسیسات حیاتی و حساس بیشتر باشد، امکان قرار گرفتن آن‌ها در شعاع زیرپوشش و مسیر حرکت یک ماهواره کمتر خواهد بود. نگاهی به موقعیت استقرار منطقه پارچین تهران، تأسیسات هسته‌ای نطنز و نیروگاه اتمی بوشهر نشان می‌دهد که این مناطق در یک مدار قطبی از شمال به جنوب واقع شده‌اند و این امر امکان پوشش آن‌ها به وسیله یک ماهواره را فراهم ساخته است.

تصویر شماره ۳: موقعیت استقرار اماکن حساس هسته‌ای

مقاوم سازی^۱: در علم مهندسی عمران، مقاوم‌سازی به مفهوم بالا بردن مقاومت یک سازه (ساختمان) در برابر نیروهای وارده است (غفوری، ۱۳۸۷: ۵۸). در پدافند غیرعامل مقاوم‌سازی به کلیه اقدام‌هایی گفته می‌شود که در مقابل تهدیدهای احتمالی میزان مقاومت تأسیسات و اماکن را افزایش دهد.

اعلام خبر^۲: مطابق با تعریف راهبرد بین‌المللی کاهش خطرپذیری سازمان ملل، هشدار سریع عبارت است از: فراهم کردن به‌موقع و مؤثر اطلاعات از سوی نهادهای مشخص که به افراد در معرض خطر کمک می‌کند از خطرپذیری اجتناب کنند یا آن‌را کاهش دهند و برای واکنش مؤثر به آن آماده باشند (سازمان مدیریت بحران کشور، ۱۳۹۱).

دامنه و گستره پدافند غیرعامل

توسعه جوامع بشری و افزایش ابعاد تخصصی موضوع و مسایل مطرح در حوزه‌های مختلف نظامی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و ... موجب گردیده تا امنیت در تمام حوزه‌های حیات جوامع بشری با رویکردهای تخصصی مورد توجه قرار گیرند. به عبارت دیگر، در دهه‌های اخیر امنیت به حوزه مسائل نظامی محدود نمی‌شود و در سایر حوزه‌ها نیز کاربرد یافته‌اند. با تغییر پدیده‌ها در عرصه‌های مختلف سیاسی و اجتماعی، امروزه این واژه معانی و مفهوم گسترده‌تری پیدا کرده و به یکی از اهداف مهم کشورها تبدیل شده است. این مهم مبنای تمام تلاش‌ها و کوشش‌ها در سطوح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی دارای ابعاد سیاسی، نظامی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی است (تهامی، ۱۳۸۴: ۸۳).

با توجه به این که در جهان امروز مسئله امنیتی جوامع انسانی را نه تنها جنگ، بلکه تضاد و تعارض، که مفهومی وسیع‌تر از جنگ دارد شکل می‌دهد، ما با طیف متنوعی از تهدیدها، علاوه بر تهدیدهای نظامی، مواجه هستیم (افتخاری و نصری، ۱۳۸۳: ۳۷). تهدید به مقوله‌ای عینی که

می‌تواند ابعاد و تجلی متعددی در حوزه‌های مختلف سیاست، اجتماع، فرهنگ، اقتصاد، محیط زیست و... داشته باشد (افتخاری، ۱۳۸۵: ۷۸)، تبدیل شده است و در نتیجه پدافند غیرعامل نیز حوزه بسیار وسیعی را زیر پوشش قرار داده است.

برخلاف پدافند عامل که در حوزه مسائل نظامی و رزمی قرار گرفته و هر کنش یا واکنش در این زمینه رابطه مستقیمی با درگیری و جنگ مسلحانه دارد، پدافند غیرعامل گستره بسیار وسیعی داشته و در تعبیرها و تفسیرهایی که از محدوده نقش‌آفرینی آن بیان می‌شود، مسائل و موضوع‌های غیرنظامی بسیار بیشتر از مباحث نظامی نمود دارند. به عبارت دیگر، پدافند عامل محدود به زمان، مکان و شرایطی است که درگیری و جنگی واقع می‌شود. اقدام‌های پدافند عامل موضوعیت کاربردی و اجرایی داشته باشد و از سوی دیگر تنها برای کسب و حفظ آمادگی به کار می‌روند ولی پدافند غیرعامل فرایندی فرازمانی، فرامکانی و دارای همه شرایطی است. اگر توان تأمین، حفظ و نگهداری ارزش‌ها، منافع و دارایی‌های یک جامعه را معادل با کسب امنیت مطلوب آن جامعه فرض کنیم، کاستن از آسیب‌پذیری‌هایی که ممکن است متوجه این ارزش‌ها، منافع و دارایی‌ها شوند، حوزه پدافند غیرعامل در آن جامعه خواهد بود.

نگاهی اجمالی به وقایع و رویدادهایی که در سطح جهان روی می‌دهند و به‌نوعی امنیت انسان‌ها و جوامع را به خطر می‌اندازند، نشان می‌دهد برخی حوادث و فجایع طبیعی امنیت بسیاری از جوامع بشری را بیشتر از جنگ و مسائل نظامی به خطر انداخته‌اند. به‌طور مثال: در سال ۱۹۹۱، توفان در بنگلادش دو میلیون نفر را آواره کرد و ۱۳۸ هزار نفر را کشت و در اثر طوفان کاترینا^۱ و طوفان ریتا^۲ در ایالت‌های جنوبی آمریکا در سال ۲۰۰۵، میلیون‌ها نفر از مردم مجبور به ترک ناگهانی ایالت‌های لوئیزیانا، می‌سی‌سی‌پی و تگزاس شدند و چند هزار نفر مردند» (لی، ۲۰۰۹: ۵). تلفات و آسیب‌های مالی و جانی این طوفان‌ها و حوادثی مانند سیل

1. Katrina
2. Rita

پاکستان در سال ۲۰۰۹، زلزله هائیتی در سال ۲۰۱۰ با ۳۱۶ هزار کشته (از ۹ میلیون نفر جمعیت این کشور)، سونامی سال ۲۰۰۶ شرق آسیا با حدود ۲۳۰ هزار کشته بسیار فراتر از تلفات این کشورها در برخی از جنگ‌ها بود. آسیب‌ها و تلفات ناشی از این حوادث می‌توانست با استفاده از اقدام‌های صورت گرفته در حوزه پدافند غیرعامل کاهش یابند.

کارکردهای امنیتی پدافند غیرعامل

هر اقدام پدافندی (اعم از پدافند عامل یا غیرعامل) برای مقابله با تهدیدهای مطرح و در راستای دستیابی به سطح مطلوبی از امنیت صورت می‌گیرد. به عبارت دیگر، هر اقدام پدافندی رابطه مستقیمی با تهدیدها داشته و پیش‌نیاز امنیت به‌شمار می‌آید. بدیهی است که این وابستگی و ارتباط موجب می‌گردد تا دامنه و گستره اقدام‌های پدافندی متناسب با حوزه‌های مورد تهدید و فعالیت‌هایی که ارزش‌ها، منافع و دارایی‌های فیزیکی یا غیرفیزیکی جامعه خودی را مورد تهدید قرار می‌دهند، تعریف و تعیین شوند.

نگاهی دوباره به اهداف و اصول پدافند غیرعامل نشان می‌دهد که رویکرد و روح کلی حاکم بر تمام این اقدام‌ها، کاستن از آسیب‌پذیری‌های ارزش‌ها، منافع و دارایی‌ها در مقابل تهدیدهای احتمالی بوده و به‌معنای تلاش برای ارتقای سطح امنیت است.

بین اقدام‌های مربوط به پدافند غیرعامل و دستیابی به سطح مطلوب و موردنظر از امنیت رابطه مستقیمی وجود دارد زیرا کارکردهای پدافند غیرعامل تلاش‌هایی هستند که در راستای ارتقای امنیت صورت می‌گیرند و ایجاد سطح مطلوب از امنیت بر ارکان و ستون‌هایی شکل می‌گیرد که ویژگی‌های خاص این مفهوم هستند.

توأم بودن وجوه عینی و ذهنی امنیت در اقدام‌های پدافند غیرعامل

رویکرد و هدف اساسی اقدام‌های پدافند غیرعامل کاستن از آسیب‌پذیری‌های تأسیسات و مراکز حیاتی، حساس و مهم، تجهیزات و نیروی انسانی خودی در برابر تهدیدها است؛ هرگونه تلاش در این راستا، از یک‌سو به حفظ و ارتقای توانمندی‌های طرف خودی منجر خواهد شد و از

سوی دیگر، با نشان دادن اقتدار و پایداری در مقابل دشمن، روحیهٔ مردم و نیروهای خودی را ارتقا خواهد بخشید. همان‌گونه که افراد با حضور در اماکن و مناطقی که در مقابل تهدید دارای حفاظت مناسبی هستند، احساس امنیت می‌کنند، اقدام‌های پدافند غیرعامل نیز توان حفاظتی نیروهای خودی را در مقابل تهدیدها بالا می‌برد و می‌تواند جامعه را به این باور برساند که امنیت کشور و جامعه آن‌ها (اعم از ارزش‌ها، منافع و دارایی‌های فیزیکی و غیرفیزیکی) در مقابل تهدیدها از سطح حفاظتی قابل قبول و مطلوبی برخوردار هستند.

در این رابطه بایستی در نظر داشت، برداشت‌هایی که افراد، گروه‌ها و بازیگران فروملی، ملی و فراملی از اقدام‌های پدافند غیرعامل دارند، بسیار متنوع و دارای تعارض‌ها و تضادهایی با هم هستند، چراکه هر یک از آن‌ها از پشت فیلترهایی به موضوع نگاه می‌کنند که برگرفته از انگاره‌ها و آموزه‌های فردی، مذهبی، اخلاقی، سیاسی و اجتماعی آن‌ها نسبت به موضوع بوده و ممکن است این اقدام‌ها، در نزد افراد و گروه‌های مختلف جامعه دارای آثار و نتایج دوگانه مثبت و منفی باشند.

اقدام‌های پدافند غیرعامل در هر حوزه تخصصی، از الگوی به‌طور نسبی واحد پیروی می‌نماید لیکن یکسان بودن راه‌کارها و مراحل اجرایی این اقدام‌ها در مناطق مختلف کشور می‌تواند منجر به بروز تعارض با باورها و رسوم مردم برخی مناطق شده و در نتیجه نبود همراهی و واکنش منفی آن‌ها را به‌همراه داشته باشد.

به‌طور مثال، اصول پراکندگی و تفرقهٔ تجهیزات و نیروها می‌تواند در نزد افراد و گروه‌هایی از جامعه که فاقد آگاهی و شناخت لازم از اهداف این اقدام‌ها هستند، بازتابی منفی داشته و به تضعیف نیروهای خودی منجر شود. اصولی که به‌منظور ارتقای سطح حفاظت و امنیت تأسیسات مهم در نظر گرفته می‌شوند (مکان‌گزینی مناسب) و بر مبنای این اصول ایجاد و ساخت برخی تأسیسات مهم و حساس در برخی از مناطق کشور به مصلحت شناخته نمی‌شوند، می‌توانند با تأثیرگذاری بر ذهنیت مردم منطقه، وجود تبعیض بین مناطق مختلف کشور را

دامن زده و تبعات منفی به همراه داشته باشد. در نتیجه اقدام‌های پدافند غیرعامل بایستی به-گونه‌ای طراحی و اجرا شوند که تاحد امکان فاقد تعارض و شکاف جدی با باورها، اعتقادات و انگاره‌های ذهنی غالب در جامعه بوده و قابلیت انعطاف و تغییر در صورت بروز این‌گونه تعارض-ها را داشته باشند.

نسبی بودن امنیت در اقدام‌های پدافند غیرعامل

پدافند غیرعامل و اقدام‌هایی که در راستای آن صورت می‌پذیرند، از ویژگی نسبی بودن امنیت تأثیر پذیرفته و برحسب شرایط و موقعیت می‌توانند بر امنیت جامعه آثار تقویت‌کننده یا تضعیف‌کننده داشته باشند. اقدام‌های پدافند غیرعامل نیز همانند هر پدیده دیگر دارای آثار و نتایج دوگانه مثبت و منفی بوده و ممکن است اقدامی که به منظور کاستن از آسیب‌پذیری یک ارزش، منفعت یا دارایی در مقابل تهدید (الف) انجام گرفته، آن را در مقابل تهدید (ب) آسیب‌پذیرتر نماید یا موجب غفلت مسئولان از جهش و ظهور نسل جدیدی از همان تهدید (الف) و در نتیجه وارد آمدن آسیب‌های بسیار جدی‌تر گردد.

پراکندگی به‌عنوان یکی از اصول پدافند غیرعامل بر امنیت کل مجموعه در مقابل حمله‌های موشکی و هوایی می‌افزاید ولی به علت تضعیف اقدام‌های کنترلی و حفاظتی، می‌تواند بر امنیت بخش‌های مختلف مجموعه در مقابل اقدام‌های خرابکارانه تأثیر منفی به‌همراه داشته باشد. در سطح کلان و ملی، در صورتی که اقدام‌های انجام گرفته در راستای پدافند غیرعامل بدون مطالعه و بررسی‌های اصولی انجام پذیرد، ممکن است به دلیل هدف‌گذاری نادرست، منابع و دارایی‌های ملی را هدر داده و صدمه‌هایی فراتر از آسیب‌های احتمالی ناشی از تهدیدهای فرضی به‌همراه داشته و خود تهدیدی برای منابع ارزشمند به‌شمار آیند.

وجه پیچیدگی امنیت در اقدام‌های پدافند غیرعامل

اقدام‌های پدافند غیرعامل فعالیت‌هایی هستند که برای مقابله غیرمستقیم با تهدیدهای مطرح علیه ارزش‌ها، منافع و دارایی‌ها انجام می‌گیرند. در این فرایند متغیرها و عناصر زیادی

نقش‌آفرینی می‌کنند که نوع روابط بین آنها از گستردگی و تنوع فراوانی برخوردار است. در نتیجه پدافند غیرعامل نیز همانند امنیت پدیده‌ای پیچیده است.

ویژگی پیچیده بودن موضوع و حوزه امنیت از یک سو و اقدام‌های پدافند غیرعامل از سوی دیگر موجب می‌گردد تا بر دامنه پیچیدگی آثار امنیتی اقدام‌های پدافند غیرعامل افزوده گردد. به‌طور مثال: می‌توان به بحث ساخت پناه‌گاه در مناطق شهری و حضور افراد در این جان‌پناه‌ها اشاره نمود. نفس ساخت پناه‌گاه، افزایش امنیت شهروندان و کاستن از آسیب‌پذیری آن‌ها است، اما هدف قرارگرفتن پناه‌گاه پارک شیرین در شهر کرمانشاه به‌وسیله موشک عراقی در ۲۶ اسفندماه سال ۱۳۶۶ که منجر به شهادت تعداد زیادی از شهروندان کرمانشاهی گردید، بمباران پناه‌گاهی در منطقه الامریه بغداد در ۲۴ بهمن ۱۳۷۰ که منجر به کشته شدن بیش از ۳۰۰ نفر گردید، بیانگر این امر است که اگر تهدید به‌گونه‌ای باشد که تدابیر حفاظتی اتخاذشده پاسخگوی شدت تهدید نباشد، در مقایسه با شرایط عادی تلفات و آسیب‌های بسیار بیشتری به‌وجود خواهد آمد.

وجه فراگیربودن امنیت در اقدام‌های پدافند غیرعامل

بدیهی است که امنیت به‌عنوان یکی از بسترها و عوامل پیش‌زمینه‌ای در تمام حوزه‌های فعالیت بشر، به‌طور ذاتی حضور داشته و دارای نقش و توان اثربخشی است و امور مربوط به پدافند غیرعامل نیز از این امر مستثنی نمی‌باشند. غلبه وجوه امنیتی اقدام‌های پدافند غیرعامل بر وجوه تخصصی آن در هر حوزه باعث ایجاد انحراف در فرآیند اقدام‌ها گردیده و با ارتقا وجه امنیتی از یک عامل بسترساز و زمینه‌ای به یک عامل محوری و رقیب برای حوزه تخصصی، عرصه فعالیت متخصصان حوزه را تحدید و تهدید نموده و کارآمدی آنها را به چالش خواهد کشید.

نظرات نخبگان

برای آزمون عملی یافته‌های نظری پژوهش، پرسش‌نامه‌ای تنظیم و بین ۳۵ نفر از جامعه آماری پژوهش که شامل مدیران و کارشناسان شاغل در حوزه‌های مدیریتی، اجرایی و پژوهشی مرتبط با امنیت و پدافند غیرعامل بوده و به شکل تصادفی انتخاب شده بودند، توزیع گردید و پس از جمع‌آوری ۳۱ پرسش‌نامه، نتایج حاصل از درصد و توزیع فراوانی سؤال‌ها مشخص گردید (جدول شماره ۱).

با استفاده از آزمون خی‌دو، ضریب همبستگی فای برای سؤال‌های سیزده‌گانه محاسبه گردید که به جز سؤال سوم، در سایر سؤال‌ها مقدار خی‌دو محاسبه شده از خی دو جدول مربوطه با ارزش‌های بحرانی بزرگ‌تر بوده و معنی‌دار است (جدول شماره ۲). در نتیجه اغلب یافته‌های تحقیق به تایید خبرگان و متخصصان مورد رجوع رسید که خلاصه آن به شرح زیر است:

با توجه به توأم بودن وجوه عینی و ذهنی امنیت در اقدام‌های پدافند غیرعامل، ۳۲/۰٪ از جامعه نمونه میزان تأثیرگذاری اقدام‌های پدافند غیرعامل بر امنیت ذهنی جامعه را بسیار زیاد یا زیاد ارزیابی نمودند و هیچ‌یک از آنها این میزان را بسیار کم یا کم ارزیابی نکردند.

با توجه به توأم بودن وجوه عینی و ذهنی امنیت در اقدام‌های پدافند غیرعامل، ۵۵/۰٪ از جامعه نمونه میزان تأثیرگذاری اقدام‌های پدافند غیرعامل بر امنیت عینی جامعه را بسیار زیاد و زیاد ارزیابی نمودند و هیچ‌یک از آنها این میزان را بسیار کم یا کم ارزیابی نکردند.

با توجه به امکان وجود تعارض بین اهداف موردنظر در اقدام‌های پدافند غیرعامل با برداشت‌های جامعه از این اقدام‌ها، ۹۰/۶۱٪ از جامعه نمونه معتقدند این امر می‌تواند به میزان بسیار زیاد یا زیاد منجر به بروز تبعات منفی بر ابعاد ذهنی یا عینی امنیت جامعه گردد. تنها ۱۲/۰٪ از جامعه نمونه این میزان را بسیار کم یا کم ارزیابی کردند.

با توجه به امکان وجود شکاف و تعارض بین باورها و رسوم منطقه‌ای با برخی از اقدام‌های پدافند غیرعامل، ۶۷/۷۰٪ از جامعه نمونه معتقدند این امر می‌تواند به میزان بسیار زیاد یا زیادی

بر کارآمدی این اقدامها تبعات منفی برجای بگذارد. تنها ۶/۴۴٪ از جامعه نمونه این میزان را بسیارکم یا کم ارزیابی کردند.

۷۴/۱۹٪ از جامعه نمونه ضرورت فقدان یا به حداقل رساندن تعارض و شکاف جدی بین اقدامهای پدافند غیرعامل با باورها، اعتقادات و انگارهای ذهنی غالب در جامعه را بسیارزیاد یا زیاد ارزیابی کرده و تنها ۳/۲۲٪ از جامعه نمونه این میزان را بسیارکم یا کم ارزیابی کردند.

۷۴/۱۹٪ از جامعه نمونه ضرورت وجود قابلیت انعطاف در نزد اقدامهای پدافند غیرعامل برای ایجاد تغییرات لازم در صورت بروز تعارض و شکاف جدی بین این اقدامها با باورها، اعتقادات و انگارهای ذهنی غالب در جامعه را بسیارزیاد یا زیاد ارزیابی کرده و تنها ۶/۴۴٪ از جامعه نمونه این میزان را بسیارکم یا کم ارزیابی کردند.

۷۰/۶۷٪ از جامعه نمونه میزان تأثیرگذاری وجه نسبی بودن امنیت بر اقدامهای پدافند غیرعامل را بسیارزیاد و یا زیاد ارزیابی کرده و تنها ۱۲/۹٪ از جامعه نمونه این میزان را بسیارکم و یا کم ارزیابی کردند.

۸۳/۸۷٪ از جامعه نمونه معتقدند نبود کفایت بررسیها مطالعه اصولی و لازم می‌تواند به میزان بسیار زیاد یا زیاد منجر به هدف‌گذاری نادرست در زمینه اقدامهای پدافند غیرعامل در سطح کلان و ملی شود. تنها ۳/۲۲٪ از جامعه نمونه این میزان را بسیارکم یا کم ارزیابی کردند.

۸۷/۰۹٪ از جامعه نمونه معتقدند هدف‌گذاری نادرست در زمینه پدافند غیرعامل می‌تواند به میزان بسیار زیاد یا زیاد منابع و دارایی‌های ملی را هدر داده و صدمه‌هایی فراتر از آسیب‌های احتمالی ناشی از تهدیدهای فرضی همراه داشته و خود تهدیدی برای منابع ارزشمند به‌شمار آید. تنها ۳/۲۲٪ از جامعه نمونه این میزان را بسیارکم یا کم ارزیابی کردند.

۵۱/۶۱٪ از جامعه نمونه معتقدند امکان توجه و مدنظر قراردادن تمام متغیرها و عناصر نقش‌آفرین در پدافند غیرعامل و روابط بین آنها به‌میزان بسیار زیاد یا زیاد وجود دارد. ۴۱/۹۳٪ از جامعه نمونه این میزان را متوسط و ۶/۴۴٪ آن را بسیارکم یا کم ارزیابی کردند.

۸۰/۶۴٪ از جامعه نمونه معتقدند در صورتی که تدابیر حفاظتی اتخاذشده در راستای پدافند غیرعامل پاسخ‌گوی شدت تهدید نباشد، ممکن است در مقایسه با شرایط عادی تلفات و آسیب‌ها بیشتر باشد. تنها ۳/۲۲٪ از جامعه نمونه این احتمال را بسیار کم یا کم ارزیابی کردند. ۸۰/۶۴٪ از جامعه نمونه معتقدند رعایت ملاحظه‌های امنیتی در اقدام‌های پدافند غیرعامل به میزان بسیار زیاد یا زیاد منجر به ارتقای کارآمدی این اقدام‌ها خواهد گردید. تنها ۶/۴۴٪ از جامعه نمونه این احتمال را بسیار کم یا کم ارزیابی کردند.

با توجه به وجه فراگیر بودن امنیت در اقدام‌های پدافند غیرعامل، ۵۱/۶۱٪ از جامعه نمونه معتقدند غلبه وجوه امنیتی اقدام‌های پدافند غیرعامل بر وجوه تخصصی می‌تواند به میزان بسیار زیاد یا زیادی منجر به ایجاد انحراف در فرآیند اقدام‌ها گردیده و کارآمدی آن‌ها را به چالش بکشد. ۳۸/۷٪ از جامعه نمونه این میزان را متوسط و ۹/۶٪ آن را بسیار کم یا کم ارزیابی کردند.

تجزیه و تحلیل و نتیجه‌گیری

امنیت عنصری تفکیک‌ناپذیر از تمام شئون و مراحل زندگی انسان است. اگر امنیت را موفقیت در حفظ و ارتقای ارزش‌ها، منافع و دارایی‌های فیزیکی و غیرفیزیکی تعریف نموده و تهدید را به خطر افتادن آنها ارزیابی کنیم، هر فعالیت و اقدام انسانی دارای جنبه امنیت‌ساز بودن (تأثیرگذاری بر ارتقای سطح امنیت) یا تهدیدزایی (تأثیرگذاری بر تضعیف سطح امنیت) خواهد بود.

پدافند همواره برای مقابله با تهدیدهایی که علیه وجوه مختلف امنیت مطرح هستند (اعم از تهدیدهای نظامی، سیاسی، اجتماعی، زیست‌محیطی و ...) شکل می‌گیرد تا سطح مطلوب و موردنظر از امنیت تأمین گردد. در این راستا، برخلاف اقدام‌های پدافند عامل که بیشتر در زمان درگیری مستقیم و در مناطق مورد درگیری انجام می‌گیرند، اقدام‌های پدافند غیرعامل محدود به زمان و مکان خاصی نیستند، با توجه به اینکه در سال‌های اخیر تهدیدهای

غیرنظامی نیز مورد توجه واقع شده‌اند، از اقدام‌های پدافند غیرعامل برای مقابله با این تهدیدها استفاده می‌گردد و از این‌رو، دامنه این اقدام‌ها به تهدیدهای غیرنظامی، به ویژه تهدیدهای زیست محیطی همچون سیل و ... نیز تسری یافته است. درواقع اصول مورد توجه در پدافند غیرعامل دارای قابلیت‌ها و ظرفیت‌هایی هستند که استفاده و در نظر قراردادن آنها در فرآیند مکان‌یابی، ساخت و تجهیز تأسیسات و اماکن مختلف می‌تواند در شرایط بروز خطرها و تهدیدهای مختلف زیست‌محیطی، بلایای طبیعی و حتی تهدیدهای بهداشتی، مانند برخی بیماری‌های همه‌گیر، در حفظ و تأمین امنیت جوامع بشری مؤثر واقع گردند.

از سوی دیگر، ویژگی‌های مفهوم امنیت، ازجمله نسبی بودن، وجوه عینی و ذهنی آن، پیچیدگی و فراگیر بودن امنیت موجب می‌گردند تا هر اقدامی که در این حوزه صورت می‌گیرند، از حساسیت‌های خاصی برخوردار بوده و به‌طور همزمان آثار متفاوت و گاه متناقضی را همراه داشته باشند. اقدامی که در راستای اصول پدافند غیرعامل و با هدف حفظ و ارتقای امنیت جامعه و بخش مورد نظر صورت می‌گیرد، به‌طور یقین در برخی حوزه‌ها نتایج و آثار مثبتی را همراه داشته و دامنه تهدیدها را کاهش خواهد داد. همین اقدام در برخی حوزه‌های دیگر، نتایج و آثار منفی و نامطلوبی همراه داشته و منجر به ایجاد برخی محدودیت‌ها، موانع یا مشکلات در آن حوزه‌ها منجر می‌گردد. این محدودیت‌ها، موانع و مشکلات ممکن است در شکل ظاهری و قابل لمس، مانند محدودیت در گسترش و استقرار تأسیسات پایه و سنگین در بخش‌هایی از کشور که منجر به محرومیت نسبی این مناطق می‌گردد، لزوم مدنظر قراردادن اصول حفاظتی که به افزایش هزینه‌های موردنیاز برای اجرای پروژه‌های عمرانی و ساخت تأسیسات و اماکن و ایجاد محدودیت در توسعه عمرانی و صنعتی مناطق مختلف کشور منجر می‌گردد و ... ظاهر شوند؛ در مواردی مانند زمینه‌سازی برای ایجاد شایعه‌ها و گمانه‌زنی‌های تخریب‌کننده و منفی در اذهان مردم، فراهم نمودن زمینه مناسب برای عملیات روانی دشمن و... جنبه غیرآشکار و نامحسوس آن بارزتر باشد.

پیشنهاها

هر اقدامی که در راستای پدافند غیرعامل صورت می‌گیرد، نیازمند توجه به کارکردهای امنیتی اقدام و مدنظر قراردادن ویژگی‌های مفهوم امنیت، توأم با ملاحظه‌ها و نظر تخصصی سایر حوزه‌های مرتبط، است تا فرایند اقدام‌ها به‌گونه‌ای انجام گیرند که آثار منفی آنها منجر به بروز تهدیدها و مشکلات جدی و به چالش کشیده شدن امنیت جامعه در سایر بخش‌ها و موارد نگردند. از این‌رو، پیشنهاد می‌گردد:

۱. با توجه به اینکه اقدام‌های مربوط به پدافند غیرعامل در حوزه خاصی قرار نگرفته و بیشتر موضوع‌های بین‌حوزه‌ای است، از کارشناسان و متخصصان حوزه‌های مرتبط، از جمله طب روانی، امنیت، تبلیغات، جامعه‌شناسی و ... در سطوح مختلف ملی (برای اقدام‌های کلان و در سطح کشوری) و محلی (برای اقدام‌های منطقه‌ای و در سطح مناطق خاص) استفاده شود.

۲. در طراحی و اجرای اقدام‌های مربوط به پدافند غیرعامل، ملاحظه‌های امنیتی و نظر کارشناسان و متخصصان امنیت روانی (عملیات روانی) مدنظر قرار گیرد.

۳. اقدام‌های مربوط به فرهنگ‌سازی و نهادینه‌سازی اصول و مبانی پدافند غیرعامل از شکل کنونی که حالت آشکار و تبلیغاتی دارد به قالب‌های غیرمستقیم و پنهان تغییر جهت یابند تا ضمن کاستن از آثار منفی روند کنونی، بر میزان اثربخشی این اقدام‌ها افزوده گردد.

۴. سیاست‌گذاری‌های مربوط به اقدام‌های پدافند غیرعامل، میزان توجه به حوادث غیرمترقبه، بلایا و فجایع طبیعی را در اولویت قرار داده و اقدام‌های مربوط به پدافند غیرعامل در مقابل تهدیدهای نظامی (ناشی از جنگ یا حملات تروریستی) را در بطن حوادث غیرمترقبه طراحی و اجراء نمایند تا از حساسیت‌ها و نگرانی‌های مردم در خصوص تهدید جنگ و تروریسم کاسته شود.

۵. نهادها و سازمان‌های فعال در حوزه‌های مختلف بیش از پیش ملاحظه‌های امنیتی مربوط به اقدام‌های پدافند غیرعامل را مورد توجه قرار داده و آنها را در قالب رویکرد و نگاه تخصصی حوزه مربوطه به مرحله‌ی اجراء درآوردند.

جدول شماره (۱): درصد و توزیع فراوانی نسبی سؤال‌های پژوهش

سؤال‌ها		بسیار زیاد		زیاد		متوسط		کم		بسیار کم	
فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
به توجه به توأم بودن وجوه عینی و ذهنی امنیت در اقدام های پدافند غیرعامل											
اقدام های پدافند غیرعامل تا چه میزان بر امنیت ذهنی جامعه تأثیرگذار هستند؟	۱۷	۳	۵۱/۸	۱۱	۳۵/۴۸	۲	۹/۶۷	-	--	-	--
اقدام های پدافند غیرعامل تا چه میزان بر بعد عینی امنیت جامعه تأثیرگذار هستند؟	۱۸		۵۸/۰۹	۱۱	۳۵/۴۸	۲	۹/۴۵	-	--	-	--
وجود تعارض بین اهداف موردنظر در اقدام های پدافند غیرعامل با برداشت‌های جامعه از این اقدام های تا چه اندازه می‌تواند منجر به بروز تبعات منفی بر ابعاد ذهنی و یا عینی امنیت جامعه گردد؟	۷		۳۲/۵۸	۱۲	۳۸/۷۰	۸	۲۵/۸۰	۲	۹/۶۷	۱	۳/۲۲
وجود شکاف و تعارض بین باورها و رسوم منطقه‌ای با برخی از اقدام های پدافند غیرعامل تا چه اندازه می‌تواند بر کارآمدی این اقدام ها آثار منفی برجای بگذارد؟	۹		۲۹/۰۳	۱۳	۴۱/۹۳	۷	۱۱/۵	۱	۳/۲۲	۱	۳/۲۲
۱) ضرورت فقدان یا به حداقل رساندن تعارض و شکاف جدی بین اقدام های پدافند غیرعامل با باورها، اعتقادات و انگارهای ذهنی غالب در جامعه چه میزان است؟	۱۰		۳۲/۳۵	۱۳	۴۱/۹۳	۹	۱۹/۳۵	۱	۳/۲۲	-	--

۳/۲۲	-	۱	۳/۲۲	۴۱/۹۳	۱۲	۲) ضرورت وجود قابلیت انعطاف در نزد اقدام های پدافند غیرعامل برای ایجاد تغییرات لازم در صورت بروز تعارض و شکاف جدی بین این اقدام ها با باورها، اعتقادهای و انگارهای ذهنی غالب در جامعه چه میزان است؟
۳/۲۲	-	۱	۳/۲۲	۳۸/۷۰	۱۲	با توجه به وجه نسبی بودن امنیت در اقدام های پدافند غیرعامل
۳/۲۲	-	۱	۳/۲۲	۳۸/۷۰	۱۰	۳) وجه نسبی بودن امنیت تا چه میزان می تواند بر اقدام های پدافند غیرعامل تأثیر بگذارد؟
۳/۲۲	-	۱	۳/۲۲	۴۵/۱۶	۱۲	۴) نبود کفایت مطالعه و بررسی های مطالعاتی اصولی و لازم تاجه حد می تواند منجر به هدف گذاری نادرست در زمینه اقدام های پدافند غیرعامل در سطح کلان و ملی شود؟
۳/۲۲	-	۱	۳/۲۲	۴۱/۹۳	۱۴	۵) هدف گذاری نادرست در زمینه پدافند غیرعامل (فرض سؤال هشت) تا چه حد می تواند منابع و دارایی های ملی را هدر داده و صدمه هایی فراتر از آسیب های احتمالی ناشی از تهدیدهای فرضی به همراه داشته و تهدیدی برای منابع ارزشمند به شمار آیند؟
۳/۲۲	-	۱	۳/۲۲	۳۵/۱۶	۱۲	با توجه به وجه پیچیدگی امنیت در اقدام های پدافند غیرعامل
۳/۲۲	-	۱	۳/۲۲	۱۹/۳۵	۹	۶) امکان توجه و مدنظر قرار دادن تمام متغیرها و عناصر نقش آفرین در پدافند غیرعامل و روابط بین آنها تاجه میزان وجود دارد؟
۳/۲۲	-	۱	۳/۲۲	۴۵/۱۶	۱۴	۷) در صورتی که تدابیر حفاظتی اتخاذ شده در راستای پدافند غیرعامل پاسخ گوی شدت تهدید نباشد، چقدر ممکن است در مقایسه با شرایط عادی تلفات و آسیب های بیشتری به وجود خواهد آمد؟

									با توجه به وجه فراگیری بودن امنیت در اقدام های پدافند غیرعامل	
۳/۲۲	۱	۳/۲۲	۱	۱۲/۹۰	۴	۴۱/۹۳	۱۳	۳۸/۸۰	۱۲	۸) رعایت ملاحظات امنیتی در اقدام های پدافند غیرعامل تا چه میزان منجر به ارتقای کارآمدی این اقدام ها خواهد گردید؟
۳/۲۲	۱	۶/۴۵	۲	۱۳/۷	۱۲	۲۹/۰۳	۹	۲۲/۵۸	۷	۹) غلبه وجوه امنیتی اقدام های پدافند غیرعامل بر وجوه تخصصی تا چه میزان منجر به ایجاد انحراف در فرآیند اقدام ها گردیده و کارآمدی آنها را به چالش خواهد کشید؟

جدول شماره (۲):

ردیف سؤال	خی ۲ محاسبه شده
۱.	۲۴/۱۸
۲.	۲۹/۰۱
۳.	۱۲/۰۶
۴.	۱۷/۵۴
۵.	۱۲/۶۳
۶.	۱۸/۵۱
۷.	۱۴
۸.	۲۰/۳۸
۹.	۲۳/۲۸
۱۰.	۱۸/۵۱
۱۱.	۱۸/۱۲
۱۲.	۲۲/۳۸
۱۳.	۱۴

منابع

۱. افتخاری، اصغر و نصری، قدیر. (۱۳۸۳). *روش و نظریه در امنیت پژوهی*؛ تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۲. افتخاری، اصغر. (۱۳۸۵). «*کالبدشناسی تهدید*»؛ تهران، دانشگاه امام حسین (ع).
۳. اوا، نات. (۱۳۷۹). *به سوی معرفت‌شناسی غیربنیادگرا*؛ مترجم رضا مصیبی؛ تهران، نشریه ارغنون، زمستان ۱۳۷۹، شماره ۱۷.
۴. بوزان، باری. (۱۳۷۸). *مردم، دولت‌ها، هراس*؛ ترجمه و انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران.
۵. پورمحمد، بهزاد. (۱۳۸۷). *پدافند غیرعامل، ضرورت‌ها و اهداف آن*؛ وبگاه صنایع نیوز، قابل مشاهده در «<http://www.sanayenews.com/1389-10-22>»
«12-45-15/10007.html»
۶. پورمحمد، بهزاد. (۱۳۸۹). *همزیستی بازلزله*؛ تهران، نشر مبنای خرد.
۷. تاجیک، محمدرضا. (۱۳۷۵). *توسعه و امنیت عمومی*؛ تهران، معاونت امنیتی و انتظامی وزارت کشور.
۸. تافلر، الوین و هیدی تافلر. (۱۳۷۵). *جنگ و پادجنگ (زنده ماندن در سپیده دم سده بیست و یکم)*؛ ترجمه مهدی بشارت؛ تهران : انتشارات اطلاعات.
۹. ترکمن سراپی، حمید. (۱۳۸۳). *توان سیستم‌های رایانه‌ای جهان سوم در رویارویی نظامی با قدرت‌های غربی*؛ تهران : دانشگاه صنعتی مالک اشتر.
۱۰. تهامی، سیدمجتبی. (۱۳۸۴). *امنیت ملی: دکترین، سیاست‌های دفاعی و امنیتی*؛ تهران، انتشارات نیروی انتظامی.
۱۱. جلالی فراهانی، غلامرضا. (۱۳۸۷). شرحی بر دفاع بدون اسلحه؛ تهران، *هفته‌نامه سپید*، شماره ۱۲۱، سال سوم، ۴ مهر ۱۳۸۷.

۱۲. جلالی فراهانی، غلامرضا. (۱۳۸۹). پدافند غیرعامل، «وبگاه تبیان»؛

http://www.tebyanihaa.com/detailedpapers/javad_m/10177 پدافند+

غیرعامل/default.html

۱۳. چوخاچی زاده مقدم، محمدباقر. (۱۳۸۱). *آمایش و دفاع سرزمینی*؛ تهران، انتشارات

دانشگاه امام حسین (ع).

۱۴. درّی نجف آبادی، قربان علی. (۱۳۷۹). نگاهی به امنیت از منظر امیر مؤمنان (ع)؛ *فصلنامه*

حکومت اسلامی، شماره ۱۸، سال پنجم.

۱۵. زارعی، جواد و سعیدی، اردوان. (۱۳۸۶). مقدمه‌ای بر سیستم‌های پیچیده؛ *وبگاه اینترنتی*

آی.تی.باز (نسخه دوم بتا)، قابل دسترسی در <http://itbaz.ir/?p=175>

۱۶. سازمان مدیریت بحران کشور. (۱۳۹۱). مفهوم سیستم هشدار سریع در مدیریت سوانح؛ قابل

دسترسی در <http://www.ndmo.org/ArticleBody.aspx?id=67>

۱۷. شاهچراغی، آزاده. (۱۳۸۲). جهان بدون مرز، فضای بدون مرز؛ *فصلنامه تخصصی معماری*

و شهرسازی، شماره ۷۰-۷۱، تابستان ۱۳۸۲.

۱۸. صدر، مهندس سیداحسان. (۱۳۸۷). پدافند غیرعامل چیست؟؛ *نشریه پدافند غیرعامل*،

سال اول، شماره اول، ۱۳۸۷.

«<http://forum.parsiking.com/showthread.php?t=18888>»

۱۹. عابدینی، محسن و حاج حسین‌زاده، حامد. (۱۳۸۶). نقش پدافند غیرعامل در پروژه از دیدگاه

الگوی تعاملی سامانه مدیریت پروژه دفاعی ایران؛ تهران، *کنفرانس بین‌المللی مدیریت*

پروژه.

۲۰. عامری، هوشنگ. (۱۳۷۰). *اصول و روابط بین‌الملل*؛ نشر آگاه، تهران ۱۳۷۰.

۲۱. عبدالله‌خانی، علی. (۱۳۸۳). *نظریه‌های امنیت؛ (جلد اول)*، انتشارات مؤسسه فرهنگ و

مطالعات بین‌المللی ابرار معاصر، تهران.

۲۲. عبدا... خانی، علی. (۱۳۸۲). *کتاب امنیت بین‌الملل ۳: فرصت‌ها، تهدیدهای و چالش‌های فراروی امنیت ملی ج.ا.ا.*؛ تهران، انتشارات مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌الملل ابرار معاصر تهران.
۲۳. عبدالله خانی، علی. (۱۳۸۶). *تهدیدهای امنیت ملی، شناخت و روش*؛ تهران، انتشارات مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌الملل ابرار معاصر تهران.
۲۴. علمداری، علی. (۱۳۹۰). پدافند عامل و غیرعامل چیست؟؛ *وبگاه قربانیان سلاح‌های شیمیایی*، «<http://www.dsirc.ir/view/article.aspx?id=818>»
۲۵. غریباق زندی، داود. (۱۳۸۷). *محیط امنیتی پیرامونی ج.ا.ا.*؛ تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۲۶. غفوری، محمدرضا. (۱۳۸۷). نگاهی به مقاوم سازی ساختمان ها در برابر زلزله؛ تهران، *ماهنامه زیرساخت‌ها*، شماره ۴، دی ماه ۱۳۸۷.
۲۷. فریدمن، لورنس. (۱۳۷۸). *مفهوم امنیت: گزیده ی مقالات سیاسی-امنیتی*؛ ج ۱؛ تهران: پژوهشکده‌ی مطالعات راهبردی.
۲۸. لی، جیمز. (۲۰۰۹). *تغییرات اقلیمی و درگیری‌های مسلحانه*؛ ترجمه جعفر حسن پور؛ تهران، مرکز انتشارات صیادشیرازی. این کتاب توسط نگارنده مقاله ترجمه شده و در حال طی مراحل لازم برای چاپ و انتشار است.
۲۹. محمدی، علی و موحدی‌صفت، محمدرضا. (۱۳۸۷). طراحی مراکز داده با رویکرد پدافند غیرعامل؛ *ماهنامه نگرش راهبردی*، شماره ۹۲، تیرماه ۱۳۸۷.
۳۰. مرادیان، محسن. (۱۳۸۸). شاخص‌های امنیت خارجی ج.ا.ا. و طراحی مدلی برای سنجش آن؛ تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی، *پایان نامه مقطع دکتری رشته امنیت ملی*.
۳۱. مرادیان، دکتر محسن. (۱۳۸۹). شاخص‌های امنیت خارجی ج.ا.ا. و طراحی مدلی برای سنجش آن؛ تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی، *پایان نامه مقطع دکتری رشته امنیت ملی*.
۳۲. موحدی نیا، جعفر. (۱۳۸۳). *دفاع غیرعامل*، دافوس سپاه.

۳۳. موحدی نیا، جعفر. (۱۳۸۵). *مفاهیم نظری و عملی دفاع غیرعامل*؛ مرکز برنامه ریزی و

تالیف کتابهای درسی، معاونت آموزش و نیروی انسانی ستاد مشترک سپاه.

۳۴. موذن حاجی، محمد هادی. (۱۳۷۸). مقدمه ای بر امنیت و مؤلفه های آن؛ *فصلنامه دانش*

انتظامی، پیش شماره اول، بهار ۱۳۷۸، تهران.

۳۵. مورگنتا، هانس. (۱۳۷۴). *سیاست میان ملت‌ها، تلاش در راه قدرت و صلح*؛ ترجمه

حمیرا مشیرزاده، تهران، انتشارات وزارت امور خارجه.

1. Appadurai, Arjun. (1996). 'Modernity at Large: **Cultural dimensions of globalization**'. **Minneapolis**: University of Minnesota.
2. Carl Roper, **Risk management for security professional Boston, mass**: Oxford: Batterworth Heinemann.1999
3. Mahon, James Edwin, **The Definition of lying and Deception**, First Published Thu Feb 21, 2008. <http://plato.stanford.edu/entries/lying-definition/>
4. Rao, Hayagreeva., Monin, Philippe. and Durand, Rodolphe (2005) 'Border Crossing: Bricolage and the Erosion of Categorical Boundaries in French Gastronomy', Vol. 70, No. 6 (Dec., 2005), pp. 968-991, Published by: **American Sociological Association**
5. Stanbury. W.T. & Vertinsky, B. (1995). '**Information Technologies and Transnational Interest Groups**: The Challenge for Diplomacy'. Canadian Foreign Policy. Vol 2, 3.
6. Maxwell, Maltz, **The New Psycho-Cybernetics**, (Edited by Dan S. Kennedy and the Pscho-Cybernetics Foundation, Inc.), April 29, 2002, <http://www.profitadvisors.com/index.html>
7. Rasch, William, (1991). "**Theories of Complexity, Complexities of Theory**: Habermas, Luhmann, and the Study of Social Systems". German Studies Review 14 (1991).